

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Юридичний інститут КНЕУ
Кафедри політичних технологій
Освітньо-професійна програма

галузь знань	05 Соціальні та поведінкові науки
спеціальність	052 Політологія
спеціалізація	Політичні технології та лідерство

Форма навчання: денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

**Роль громадянського суспільства в умовах військових
конфліктів: міжнародний досвід і Україна.**

Здобувача Зіневич Івана Володимировича

підпис

Науковий керівник: к.пол.н., доцент,
Бульбенюк С.С.

(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

підпис

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією
з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**
Завідувач кафедри: д.пол.н., доцент, Гапоненко В.А.
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

Київ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження громадянського суспільства в умовах конфліктів.....	7
1.1. Поняття та сутність громадянського суспільства: сучасні підходи	7
1.2. Роль громадянського суспільства у врегулюванні та подоланні конфліктів	13
1.3. Теоретичні моделі взаємодії держави, суспільства і міжнародних інституцій у кризових ситуаціях	16
РОЗДІЛ 2. Міжнародний досвід функціонування громадянського суспільства під час військових конфліктів	23
2.1. Приклади ролі громадянського суспільства у зонах конфліктів (Балкани, Близький Схід, Африка)	23
2.2. Участь міжнародних та регіональних НУО у процесах миротворення і відновлення	32
2.3. Механізми взаємодії громадянського суспільства з державними та міжнародними інституціями у воєнний час.....	38
РОЗДІЛ 3. Український досвід громадянського суспільства в умовах війни....	45
3.1. Трансформація громадянського суспільства України після 2014 року.....	45
3.2. Роль волонтерських та громадських ініціатив у протидії російській агресії	51
3.3. Перспективи розвитку та посилення громадянського суспільства у післявоєнний період	60
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі військові конфлікти стають одним із найбільших викликів для держав та міжнародної спільноти. Вони не лише призводять до руйнування політичних інститутів і економічної інфраструктури, а й створюють значні загрози для безпеки громадян, дестабілізують суспільство та підривають довіру до влади. В цих умовах особливого значення набуває діяльність громадянського суспільства, яке виступає посередником між державою та населенням, забезпечує підтримку постраждалих, сприяє мобілізації ресурсів та збереженню соціальної єдності. Україна є прикладом держави, де роль громадянського суспільства в умовах військових дій стала визначальною. З початку російської агресії у 2014 році, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, українські волонтерські та громадські ініціативи довели свою здатність швидко реагувати на виклики, компенсуючи слабкі місця державного управління. Водночас подібні приклади спостерігаються і в інших країнах світу, що дозволяє порівняти міжнародний досвід із вітчизняним і зробити висновки щодо подальших перспектив розвитку громадянського суспільства в Україні.

Таким чином, дослідження ролі громадянського суспільства в умовах військових конфліктів має не лише теоретичне, але й значне практичне значення. Воно дозволяє виявити сильні та слабкі сторони суспільних ініціатив, зрозуміти механізми їхньої взаємодії з державою та міжнародними інституціями, а також окреслити шляхи вдосконалення цієї взаємодії у післявоєнний період.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика громадянського суспільства в умовах конфліктів активно досліджується у працях як зарубіжних, так і українських учених. Теоретичні основи громадянського суспільства розкриті у працях Дж. Кіна, Р. Патнема, Ч. Тейлора, які акцентують увагу на його ролі у формуванні демократичних інститутів та підтримці соціальної стабільності.

Значний внесок у дослідження впливу громадських організацій на процеси врегулювання конфліктів зробили представники західних наукових шкіл - М.

Дойль, Дж. Галтунг, К. Аннан, які розглядають громадянське суспільство як ключового актора миротворчих процесів.

В українському науковому дискурсі питання розвитку громадянського суспільства в умовах війни та кризових явищ висвітлюються у працях О. Дем'янчука, І. Кресіної, О. Рафальського, Ю. Шайгородського та інших. Особливу увагу вони приділяють феномену волонтерського руху, горизонтальних ініціатив, а також впливу міжнародних організацій на зміцнення українського громадянського сектору.

Попри значну кількість публікацій, комплексний аналіз ролі громадянського суспільства в умовах військових конфліктів у порівняльній міжнародній перспективі та з урахуванням українського досвіду все ще залишається актуальним завданням.

Мета дослідження - з'ясувати ролі громадянського суспільства в умовах військових конфліктів на основі аналізу міжнародного досвіду та українських реалій, а також визначення перспектив його розвитку в післявоєнний період.

Завдання дослідження:

- розкрити теоретико-методологічні засади дослідження громадянського суспільства в умовах конфліктів.
- проаналізувати міжнародний досвід функціонування громадянського суспільства у зонах військових конфліктів.
- охарактеризувати роль та особливості розвитку українського громадянського суспільства в умовах війни.
- виявити перспективи та напрями посилення взаємодії громадянського суспільства з державою та міжнародними інституціями в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій.

Об'єкт дослідження - громадянське суспільство як соціально-політичний інститут у контексті військових конфліктів.

Предмет дослідження - роль, форми та механізми діяльності громадянського суспільства під час військових конфліктів на прикладі міжнародного досвіду та України.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження будуть використані наступні методи:

1. загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція) - для виявлення сутності та особливостей громадянського суспільства;
2. порівняльний метод - для зіставлення міжнародного та українського досвіду;
3. системний підхід - для розгляду громадянського суспільства як цілісного інституту, що взаємодіє з державою та міжнародними організаціями;
4. історичний метод - для аналізу трансформації громадянського суспільства під впливом війни;
5. контент-аналіз документів і публікацій - для дослідження практики діяльності організацій та ініціатив.

Теоретична та практична значущість отриманих результатів.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні розуміння ролі громадянського суспільства як ключового суб'єкта соціально-політичних процесів у воєнний час, а також у визначенні механізмів його впливу на стабілізацію та відновлення державності.

Практична значущість полягає у можливості використання результатів дослідження для:

- розробки рекомендацій щодо посилення ролі громадянського суспільства у воєнний та післявоєнний період;
- удосконалення державної політики у сфері взаємодії з громадським сектором;
- підвищення ефективності діяльності громадських організацій та волонтерських ініціатив.

Окрім цього, результати дослідження можуть бути використані для: покращення розуміння факторів, які впливають на успіх повоєнної відбудови; розробки нових методів та інструментів економічної політики, які можуть бути використані в умовах повоєнної відбудови; підвищення обізнаності громадськості про проблеми повоєнної відбудови.

Структура роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить приблизно 69 сторінок друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження громадянського суспільства в умовах конфліктів

1.1. Поняття та сутність громадянського суспільства: сучасні підходи.

Поняття «громадянське суспільство» є однією з ключових категорій політичної науки, що окреслює сферу суспільного життя, яка функціонує поза межами державного впливу, проте при цьому взаємодіє з політичними інституціями та впливає на їхню діяльність. Його витoki можна простежити ще в працях давньогрецьких та римських філософів, які розмірковували про ідеальну організацію спільнот, взаємну відповідальність громадян та роль моралі у регулюванні суспільних відносин. У Середньовіччі концепція залишалася скоріше етичним та філософським поняттям, оскільки політична влада була централізованою, а автономних організацій громадян практично не існувало.

Істотний розвиток ідеї громадянського суспільства відбувся в епоху Просвітництва. Філософи того часу, такі як Дж. Лок, Ж.-Ж. Руссо та А. Сміт, підкреслювали важливість індивідуальної свободи та права на участь у суспільному житті. Вони розглядали громадянське суспільство як середовище, в якому формуються моральні, економічні та політичні норми, здатні обмежувати свавілля держави та забезпечувати баланс між особистими правами та колективними інтересами. Зокрема, Дж. Лок зазначав: «Свобода полягає не в тому, щоб не мати влади над собою, а в тому, щоб не бути підданим свавіллю іншої людини»[19, с. 112].

У XIX столітті концепція громадянського суспільства набуває більш чіткої політичної та соціологічної форми. Філософи та соціологи, такі як Г.В. Гегель, К. Маркс і А. де Токвіль, по-різному трактували його функції. Г.В. Гегель бачив громадянське суспільство як автономну сферу економічних та соціальних відносин, яка забезпечує індивідуальні потреби та відокремлена від державного управління. Він також зазначав: «У громадянському суспільстві кожний для себе - ціль, все інше для нього ніщо. Однак без співвідношення з іншими він не може досягти своїх цілей у всьому їх обсязі» [7, с. 218]. У працях К. Маркса громадянське суспільство постає як арена боротьби класів, де проявляються

економічні інтереси, що визначають політичні структури. «Громадянське суспільство охоплює всю матеріальну діяльність і всі торговельні відносини індивідів, усю їхню економічну організацію, яка є справжньою основою держави», - зазначає К. Маркс[22, с. 45]. А. де Токвіль у роботі «Про демократію в Америці» підкреслював надзвичайну роль асоціацій, добровільних об'єднань та організацій у формуванні демократичної культури та активізації громадянської участі. Він наголошував, що саме здатність людей об'єднуватися та спільно діяти забезпечує стабільність і розвиток демократичних інституцій [36].

У XX столітті ідеї громадянського суспільства інтегруються в ширший контекст політичних наук та соціології. Ліберальні концепції, представлені Р. Даль та С. Гантінгтоном, розглядають громадянське суспільство як механізм контролю державної влади та платформу для виявлення суспільних потреб [11]. Паралельно неоліберальні та постмодерні підходи приділяють увагу ролі громадських організацій у процесах глобалізації, децентралізації влади та формуванні нових мережевих структур взаємодії громадян. В умовах сучасного світу, де держави стикаються з новими загрозами, та конфліктами, громадянське суспільство набуває особливої значущості. Воно стає не лише інструментом захисту індивідуальних прав, а й ключовим чинником підтримки соціальної стабільності, мобілізації ресурсів, гуманітарної допомоги та розвитку інноваційних форм громадської участі [31].

Особливо цікавим є розвиток концепції громадянського суспільства у країнах із тривалими конфліктами або політичними кризами. Дослідження міжнародних організацій та аналітичних центрів свідчать, що в таких умовах громадські організації часто виконують роль «буфера» між державою та населенням, забезпечуючи не тільки гуманітарну допомогу, але й сприяючи відновленню соціальної довіри та легітимності політичних інститутів. Такі аспекти підкреслюють динамічний і адаптивний характер громадянського суспільства, яке здатне трансформуватися залежно від зовнішніх і внутрішніх викликів [51, с. 12].

Сучасна політологія все частіше визначає громадянське суспільство як комплексну мережу взаємопов'язаних структур, включно з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, професійними асоціаціями та ініціативними групами, що взаємодіють між собою та впливають на державну політику. Ця мережевість дозволяє громадянському суспільству ефективно реагувати на соціальні проблеми, брати участь у процесах прийняття рішень і контролювати діяльність органів влади. Важливо, що в умовах військових конфліктів та кризових ситуацій такі організації не лише підтримують населення, а й формують нові моделі соціальної солідарності та колективної відповідальності, що стає предметом окремих міжнародних досліджень та порівняльного аналізу. Еволюція цього поняття демонструє поступовий перехід від абстрактних філософських категорій до практично орієнтованого інструменту аналізу та регулювання суспільних процесів. Його сучасне трактування включає широкий спектр функцій - від контролю над владою і забезпечення демократичних стандартів до мобілізації соціальних ресурсів і підтримки населення в кризових умовах [31].

Суспільство характеризується певними ознаками, що відрізняють його від державних та політичних структур і визначають його роль у соціально-політичному житті. Перш за все, це автономність від державної влади, яка дозволяє громадським організаціям виступати як незалежний арбітр у процесах прийняття рішень. Ця автономність не означає повної ізоляції від політики; навпаки, вона забезпечує здатність ефективно впливати на формування державних стратегій, контролювати владу та захищати права громадян [15].

Ще однією ключовою характеристикою є добровільність участі. Суспільство формується на базі ініціативи самих громадян, які об'єднуються навколо спільних інтересів, цінностей або потреб. Така добровільність створює умови для високого рівня соціальної мобілізації, дозволяє долати бюрократичні перепони та швидко реагувати на кризові ситуації. В умовах конфліктів і соціальної нестабільності саме ці організації стають первинними інструментами допомоги та підтримки населення, організовуючи гуманітарні акції,

волонтерські рухи та програми соціальної інтеграції [15].

Громадянське суспільство охоплює широкий спектр інститутів: неурядові організації (НУО), благодійні фонди, професійні та галузеві асоціації, ініціативні групи, громадські рухи та активістські мережі. Кожна з цих структур виконує специфічні функції - від захисту прав людини до моніторингу державної політики та проведення соціальних кампаній. Водночас взаємодія між різними інститутами створює ефект синергії, що посилює їхній вплив на суспільне життя та політичні процеси.

Інститути громадянського суспільства виконують декілька ключових функцій. Вони виступають каналом комунікації між державою та громадянами, забезпечуючи зворотний зв'язок і можливість врахування потреб населення у політичних рішеннях. Водночас вони функціонують як «соціальний контроль», спостерігаючи за діяльністю органів влади, підвищуючи прозорість і підзвітність. Особливо значущим є їхня роль у кризових умовах - під час військових конфліктів, економічних криз або природних катастроф організації громадянського суспільства здатні швидко мобілізувати ресурси, організувати волонтерські ініціативи та надавати адресну допомогу [15].

Міжнародний досвід свідчить, що ефективне громадянське суспільство відзначається здатністю до адаптації та інновацій. Наприклад, у країнах Східної Європи та Балтії, що пережили соціально-політичні трансформації, неурядові організації активно використовували цифрові платформи для мобілізації ресурсів і поширення інформації, створюючи ефективні мережі взаємодії між громадянами та державою. У США та Західній Європі громадські організації традиційно виступають центрами експертної підтримки для законодавчих процесів та соціальних реформ, що підкреслює їхній інституційний потенціал. Як зазначено у інформаційній довідці, підготовленій Європейським інформаційно-дослідницьким центром: «Неурядові організації набагато менше залежать від держави, саме це дає можливість значно жорсткіше захищати громадські інтереси та критикувати державну політику» [13, с. 2].

В українському контексті громадянське суспільство проявляє всі ці

характеристики, водночас адаптуючись до умов воєнного конфлікту та постійної політичної нестабільності. НУО, волонтерські рухи та благодійні фонди відіграють важливу роль не лише в гуманітарній допомозі, а й у формуванні нових моделей соціальної солідарності та колективної відповідальності. Їхня діяльність стимулює розвиток демократичних норм, зміцнює довіру між громадянами та державою, а також забезпечує платформу для громадської участі та політичної мобілізації. Війна та кризові ситуації радикально змінюють роботу громадських організацій, змушуючи їх швидко перебудовувати пріоритети та адаптувати стратегії діяльності. У мирний час більшість організацій і громадських рухів зосереджуються на довгострокових проектах у сфері освіти, культури або соціальної підтримки. Під час конфліктів їхня діяльність трансформується - виникає потреба у швидкій мобілізації ресурсів, забезпеченні безпеки персоналу та реагуванні на нагальні потреби населення. Міжнародний досвід свідчить, що у кризових умовах громадські організації часто виступають посередниками між державою, міжнародними гуманітарними структурами та місцевими громадами. Вони організовують гуманітарну допомогу, координують евакуацію та волонтерські рухи, надають психологічну та соціальну підтримку. Наприклад, під час сирійського конфлікту та війни в Афганістані НУО виконували критичні функції, які держава не могла забезпечити. «Незважаючи на труднощі з гуманітарним доступом, ICRC та SARC змогли відповісти на нагальні потреби тисяч родин, зокрема переміщених осіб у районах, що постраждали від конфлікту та насильства, включно з важкодоступними територіями», - зазначено на офіційному сайті Міжнародного Комітету Червоного Хреста[55].

В умовах війни змінюється внутрішня структура організацій. Вони оптимізують використання ресурсів, перерозподіляють фінансові та людські потужності, переходять на дистанційні форми координації та активно використовують цифрові платформи для збору коштів, комунікації та моніторингу ситуації. Ці адаптації демонструють високу гнучкість громадянського суспільства та його здатність швидко реагувати на

непередбачувані обставини. Кризи стимулюють формування нових ініціативних груп і рухів. Волонтерські об'єднання, мережеві спільноти та ініціативи для підтримки військових і цивільного населення з'являються швидко, часто на хвилі соціальної мобілізації, коли держава не встигає реагувати на нові виклики. В Україні з 2014 р. та особливо після 2022 р. такі рухи стали масовим явищем. Станом на 1 липня 2023 р., згідно з інформацією Державної служби статистики України, кількість громадських організацій в країні становила 101162. Для порівняння, на початку 2018 р. їх було 25988, що свідчить про значне зростання за п'ять років [12]. Вони поєднують гуманітарну діяльність із створенням нових моделей громадянської взаємодії та солідарності, що має важливе значення для формування соціальної стабільності.

Під час війни та криз зростає політична роль громадських організацій. Вони беруть участь у формуванні політики безпеки, контролюють діяльність державних інституцій і сприяють прозорості використання ресурсів. Це створює умови, коли неурядові організації стають не лише соціальними, а й політичними акторами, здатними впливати на стратегічні рішення держави. Разом із тим війна приносить суттєві ризики: виснаження ресурсів, загроза безпеці працівників та волонтерів, нестабільність фінансування, а інколи й законодавчі обмеження. Щоб залишатися ефективними, організації будують стратегії виживання, диверсифікують джерела підтримки та активно співпрацюють з міжнародними партнерами.

Отже, війна і кризи не лише змінюють пріоритети діяльності громадських організацій, а й змушують їх швидко адаптуватися, мобілізувати ресурси та одночасно виконувати соціальні, гуманітарні й політичні функції. Такий досвід демонструє, що громадянське суспільство здатне витримати критичні навантаження, підтримувати населення та зміцнювати соціальну стабільність, одночасно посилюючи демократичні інституції, як на міжнародному, так і на національному рівні.

Аналіз поняття громадянського суспільства показує, що воно є динамічною і багатовимірною категорією, що еволюціонувала від філософської

концепції до практичного інструменту взаємодії громадян і держави. Основними характеристиками є автономність, добровільність участі та різноманітність організацій, що забезпечують ефективну мобілізацію ресурсів та вплив на соціально-політичні процеси. В умовах війни та криз громадські організації виконують критичні функції: вони підтримують населення, координують гуманітарні та волонтерські ініціативи, беруть участь у формуванні політики та посилюють демократичні інститути. При цьому конфлікти створюють виклики, які вимагають адаптації, диверсифікації ресурсів і міжнародної співпраці.

1.2. Роль громадянського суспільства у врегулюванні та подоланні конфліктів.

У періоди військових конфліктів держава часто зосереджується на питаннях безпеки, оборони та збереження власної стабільності. Водночас суспільство переживає глибокі трансформації, стикаючись із соціальною напругою, гуманітарними проблемами, втратою довіри до інституцій. У таких умовах саме громадянське суспільство може виконувати роль своєрідного «мосту» між владою та громадянами, забезпечуючи комунікацію, налагодження діалогу та представлення інтересів різних соціальних груп. Його діяльність дозволяє зменшити відчуження між державними структурами і суспільством, що особливо важливо в умовах затяжних або масштабних криз.

Посередницька роль громадянського суспільства проявляється не лише у формальному представленні інтересів людей, але й у здатності бути каналом для висловлення критики, вимог чи очікувань громадян. Це створює альтернативний простір, у якому відбувається пошук компромісів та вироблення рішень, що враховують як державні потреби, так і суспільні запити. Завдяки цьому громадські організації, волонтерські об'єднання, аналітичні центри або профспілки набувають функцій не лише соціальної підтримки, але й політичного посередництва. Варто підкреслити, що в умовах воєнних конфліктів особливо зростає значення довіри. Там, де державні інститути часто втрачають легітимність через корупцію, брак прозорості або надмірну бюрократизацію,

саме громадянське суспільство може виступати гарантом чесності та підзвітності. Таким чином, його діяльність сприяє утриманню суспільної єдності та зниженню ризику ескалації насильства [4].

Узагальнюючи, громадянське суспільство у кризових ситуаціях можна визначити як ключового посередника, що:

- 1) забезпечує комунікацію між владою та громадянами;
- 2) представляє інтереси соціальних груп у переговорах та консультаціях;
- 3) підвищує рівень суспільної довіри та знижує ризик соціальної дестабілізації.

Громадянське суспільство в умовах війни проявляє свою дієвість через виконання трьох ключових функцій: мобілізаційної, гуманітарної та миротворчої. Саме вони визначають його здатність бути активним учасником у процесі подолання конфліктів, підтримувати державу та суспільство в кризові моменти.

Мобілізаційна функція полягає у здатності об'єднувати ресурси та людей для досягнення спільних цілей. В Україні після 2014 р. саме волонтерський рух став символом мобілізації громадянського суспільства: десятки тисяч людей брали участь у зборі коштів, амуніції, ліків, забезпеченні потреб армії та внутрішньо переміщених осіб. Цей феномен став настільки масштабним, що навіть отримав назву «волонтерський фронт». Схожі приклади можна знайти у Хорватії під час війни 1990-х чи в Косово, де громадські ініціативи фактично компенсували відсутність належної підтримки з боку держави [65].

Гуманітарна функція проявляється у захисті найбільш вразливих груп населення. В Україні після повномасштабного вторгнення 2022 р. саме громадські організації створювали хаби для переселенців, організовували евакуаційні коридори, розподіляли гуманітарні вантажі. Аналогічно у світовій практиці Червоний Хрест і «Лікарі без кордонів» під час конфліктів у Руанді чи Сирії брали на себе відповідальність за надання медичної допомоги, коли державні системи охорони здоров'я були зруйновані [55]. Це підтверджує, що гуманітарна діяльність громадянського суспільства не є допоміжною, а стає

основною умовою виживання цивільного населення.

Миротворча функція має більш складний характер, адже пов'язана з налагодженням діалогу між сторонами конфлікту та створенням умов для зниження насильства. Наприклад, у Південній Африці у період подолання апартеїду саме громадські організації організовували дискусійні платформи, що допомогли уникнути нової хвилі кровопролиття. У Північній Ірландії місцеві релігійні й громадські ініціативи відіграли роль у підготовці ґрунту для Белфастської угоди 1998 р. [24]. В Україні ж миротворчі ініціативи проявляються у проєктах діалогу між внутрішньо переміщеними особами та громадами, що їх приймають, або в спробах локального врегулювання соціальної напруги на рівні громад.

Громадянське суспільство не обмежується лише допомогою постраждалим чи збором коштів для армії. Виконуючи мобілізаційні, гуманітарні та миротворчі функції, воно стає активним діячем у побудові довіри, соціальної згуртованості та формуванні підґрунтя для майбутнього примирення. Саме ця багатофункціональність дозволяє розглядати громадянське суспільство як одного з головних акторів у процесі врегулювання та подолання конфліктів.

Розглянуті функції громадянського суспільства набувають конкретного змісту через діяльність різних громадських рухів, які нерідко стають ключовими чинниками у попередженні ескалації конфліктів. Саме приклади з української та міжнародної практики дозволяють побачити, як абстрактні функції перетворюються на реальні дії, що змінюють хід подій.

В Україні яскравим прикладом стала активізація волонтерських і громадських ініціатив після 2014 р. Такі організації, як «Схід SOS» чи «Крим SOS», не лише надавали гуманітарну допомогу, але й створювали простори для діалогу між переселенцями та місцевими громадами [34]. Це зменшувало ризики соціальної напруги й запобігало формуванню внутрішніх ліній поділу. Після 2022 р. тисячі нових об'єднань виконують схожу роль - вони підтримують армію, допомагають відбудовувати зруйновані території й водночас зміцнюють суспільну довіру.

У міжнародному контексті можна виділити кілька показових прикладів:

1. Північна Ірландія - громадські та релігійні ініціативи організовували спільні освітні проєкти, де навчалися діти католиків і протестантів, що сприяло зниженню міжгрупової ворожнечі [24].

2. Кенія - після кризи 2007-2008 рр. мережі НУО створили діалогові платформи для громад, аби запобігти повторенню масштабних заворушень [46].

3. Ліберія - жіночий рух «Жінки за мир» об'єднав представниць різних релігій і соціальних груп, що тиснуло на політичні еліти та зрештою призвело до укладання мирної угоди у 2003 р. [60].

Ці приклади свідчать, що роль громадських рухів у запобіганні конфліктам полягає не тільки у виконанні гуманітарних завдань, але й у створенні горизонтальних зв'язків та підтримці атмосфери довіри. Вони демонструють, як активність «знизу» може врівноважувати політичну напругу й створювати умови для діалогу навіть тоді, коли офіційні інститути залишаються паралізованими.

1.3. Теоретичні моделі взаємодії держави, суспільства і міжнародних інституцій у кризових ситуаціях

У періоди криз і військових конфліктів відносини між державою та громадянським суспільством змінюються найдинамічніше. Від того, наскільки ефективно вибудовано механізми партнерства, залежить стабільність держави, рівень суспільної мобілізації та довіра громадян до влади. У таких обставинах партнерство перестає бути лише формальним елементом демократичного управління - воно перетворюється на необхідну умову виживання політичної системи.

Однією з базових теоретичних моделей співпраці є партисипативна (учасницька). Її сутність полягає в активній участі громадян і громадських організацій у процесах вироблення та реалізації державної політики. Це не просто консультації чи відкриті слухання - мова йде про реальний вплив суспільства на ухвалення рішень. Держава при цьому виступає не як домінуючий актор, а як координатор, який забезпечує можливість діалогу. Партисипативна модель передбачає, що в умовах війни або кризи влада не може діяти одноосібно:

вона має спиратися на підтримку волонтерських мереж, благодійних фондів, місцевих ініціатив [14]. Саме такий тип партнерства допоміг Україні у перші роки російської агресії мобілізувати ресурси суспільства, створити систему горизонтальної взаємодії та підвищити рівень солідарності.

Інша модель - партнерська (кооперативна) - заснована на принципі спільної відповідальності. Якщо партисипативна модель робить акцент на участі, то партнерська - на координації зусиль. «Партнерство асоціюється із взаємодією двох або більше сторін, - підкреслює Д. Л'юїс, - діяльність яких спрямована на досягнення спільної мети шляхом об'єднання власних ресурсів» [59, с. 252]. У кризовий період це може проявлятися у спільній реалізації гуманітарних програм, підтримці поранених, відбудові інфраструктури. В Україні після 2022 р. партнерська модель проявилася у масштабній взаємодії між урядом і волонтерськими спільнотами: держава забезпечувала нормативну базу, а громадські ініціативи - гнучкість і швидкість реагування.

Значну роль у формалізації цих процесів відіграє інституційна модель партнерства. Вона базується на правових та організаційних механізмах співпраці, які забезпечують стабільність взаємодії навіть у турбулентних умовах. Це можуть бути громадські ради при органах влади, спільні координаційні штаби, дорадчі органи або меморандуми про співпрацю. Інституційна модель важлива тим, що знижує ризик хаотичності дій і сприяє легітимізації рішень, ухвалених спільно. Вона створює «архітектуру довіри» між державою та суспільством, у якій кожен знає свої повноваження і зону відповідальності [8, с. 52-57].

Теоретично партнерські моделі виростають із концепцій спільного управління (co-governance) та глобального врядування, де держава розглядається не як монополіст влади, а як частина ширшої системи соціального управління. У цій системі важливу роль відіграють не лише державні інституції, а й громадські, локальні, міжнародні актори, які об'єднуються задля спільної мети - стабілізації суспільства. Поступове зростання ролі горизонтальних мереж і волонтерських структур демонструє, що в умовах війни традиційна вертикальна модель

управління поступово поступається місцем мережевій логіці.

Зрештою, партнерство держави і громадянського суспільства у кризових умовах - це не лише про взаємодію, а про зміну культури управління. Воно формує нову політичну етику, де довіра стає не менш важливим ресурсом, ніж фінанси чи інституційна спроможність. Український досвід підтверджує: там, де держава здатна делегувати частину повноважень громадянам, а громадяни готові брати на себе відповідальність, формується справжня стійкість: соціальна, політична й моральна [16].

На відміну від партнерських підходів, конфліктні моделі взаємодії держави та громадянського суспільства виходять із припущення, що між цими акторами завжди існує боротьба за ресурси, вплив і легітимність. У кризових ситуаціях ці протиріччя лише посилюються, оскільки кожна сторона прагне закріпити власну роль у системі ухвалення рішень. Коли держава стикається з викликами безпеки, її природною реакцією стає централізація влади, контроль над інформаційним простором і спроба обмежити діяльність незалежних організацій. Водночас громадянське суспільство може сприймати такі дії як загрозу свободам, що породжує напруження і навіть відкрите протистояння. Теоретично такі моделі описуються в межах конфліктної парадигми політичної взаємодії, яку розробляли М. Фуко, Р. Дарендорф та Л. Козер. Вони вважали, що соціальний конфлікт - не виняток, а норма суспільного розвитку. У цьому контексті громадянське суспільство виступає не лише партнером, а й коректором дій держави, що протидіє надмірній концентрації влади. Конфлікт, за Л. Козером, може бути навіть конструктивним - він очищує систему від надлишкового контролю і стимулює її до реформування [49].

У практичному вимірі конфліктні моделі проявляються у трьох формах. Перша - інформаційна конкуренція, коли держава та громадські актори змагаються за інтерпретацію подій і формування суспільного порядку денного. У воєнний час це особливо помітно: уряд прагне підтримувати наратив єдності та дисципліни, тоді як громадські організації іноді публічно викривають проблеми в управлінні чи корупційні ризики. Друга форма - ресурсна

конкуренція, коли обидві сторони змагаються за доступ до фінансування, міжнародної допомоги або суспільної довіри. Третя - інституційна боротьба, що виявляється у спробах обмежити або, навпаки, розширити автономію громадського сектору.

В українських реаліях після 2014 р. такі конфліктні елементи були особливо помітними. Держава намагалася централізувати прийняття рішень у сфері безпеки, тоді як волонтерські й правозахисні організації виступали за прозорість і громадський контроль. Напруження між цими полюсами часто мало продуктивний характер, оскільки сприяло виникненню нових механізмів підзвітності влади. Проте в інші періоди конфлікт набував деструктивного виміру - зокрема, коли держава сприймала критику як «загрозу єдності» і намагалася обмежити громадський сектор. Яскравим прикладом цього стала законодавча ініціатива 2017 року, коли Верховна Рада внесла зміни до Закону «Про запобігання корупції»[1], зобов'язавши антикорупційних активістів подавати електронні декларації нарівні з державними службовцями. Цей крок був сприйнятий громадянським суспільством як форма тиску на тих, хто критикує владу, адже активісти не є посадовими особами і не розпоряджаються публічними коштами. Попри заклики ветовати закон, президент його підписав, і внаслідок цього деякі представники громадського сектору зазнали кримінального переслідування за нібито порушення вимог декларування. Така реакція влади демонструє, як у певні моменти держава могла трактувати громадську активність як загрозу, що підривала єдність, і відповідно - обмежувати її.

Цікаво, що конфліктні моделі не завжди означають протистояння. Іноді вони виконують роль системи стримувань і противаг, де конфлікт - це форма комунікації між владою та суспільством. Громадянське суспільство, виступаючи як «зовнішній совість держави», сигналізує про помилки, зловживання або дисбаланс у політичному процесі. Такі взаємини характерні для зрілих демократій, де конфлікт не руйнує систему, а допомагає їй адаптуватися. Разом із тим у воєнних умовах межа між конструктивним і деструктивним конфліктом

надзвичайно тонка. Надмірна критика держави може підірвати моральний дух суспільства, тоді як повна лояльність громадських інституцій призводить до втрати їхньої незалежності. Саме тому для стабільності політичної системи необхідно зберігати динамічну рівновагу між опозиційністю й співпрацею, між свободою слова та відповідальністю [2].

Конфліктні моделі у кризових умовах не є свідченням слабкості громадянського суспільства чи авторитарних тенденцій держави. Вони радше відображають природний процес боротьби за визначення меж влади, відповідальності та моралі у надзвичайних ситуаціях. Якщо держава здатна сприймати критику як інструмент зворотного зв'язку, а громадські організації - зберігати баланс між активізмом і конструктивністю, то навіть конфліктна взаємодія може зміцнювати демократичну систему, а не руйнувати її [2].

Аналіз конфліктних моделей показує, що у кризових умовах взаємодія між державою та громадянським суспільством може бути напруженою і навіть суперечливою. Саме у такі періоди особливого значення набуває третій вимір - участь міжнародних організацій, які часто виступають як посередники, стабілізатори та донори підтримки. Вони створюють додатковий рівень гарантій для збереження демократичних процесів, допомагають запобігати репресіям і сприяють розвитку інституцій громадянського сектору навіть у найважчих політичних умовах.

Роль міжнародних організацій не обмежується лише гуманітарною допомогою чи реагуванням на кризу. Їхня діяльність формує певну архітектуру глобальної солідарності, де держави, неурядові структури й громадські ініціативи співпрацюють заради спільних цілей - захисту прав людини, підтримки демократії, забезпечення соціальної стабільності. У межах цієї архітектури громадянське суспільство виступає не об'єктом, а повноправним учасником міжнародного політичного процесу [18].

Особливе місце належить таким організаціям, як ООН, ОБСЄ, Рада Європи, Європейський Союз та Міжнародний комітет Червоного Хреста. Їхні місії не лише документують порушення прав людини або сприяють

гуманітарним операціям, а й підтримують розвиток демократичних інститутів, навчають організації працювати у кризових умовах, розвивати аналітичну та адвокаційну спроможність. У такий спосіб міжнародні інституції формують своєрідну «парасольку безпеки» для громадянського суспільства, дозволяючи йому залишатися активним навіть тоді, коли національні механізми захисту не діють [40].

Конкретні напрями підтримки громадських організацій з боку міжнародних партнерів зазвичай охоплюють три головні складові:

1. **Фінансова та організаційна підтримка.** Вона реалізується через грантові програми, тренінги, обміни досвідом, створення мереж співпраці. Європейський Союз, наприклад, фінансує розвиток аналітичних центрів, платформ громадського моніторингу та ініціатив у сфері антикорупційної політики.
2. **Захист демократичних цінностей і прав людини.** Міжнародні організації забезпечують моніторинг політичних процесів, реагують на обмеження свободи слова чи тиск на активістів, використовуючи механізми дипломатичного впливу.
3. **Підвищення легітимності громадянського суспільства.** Через участь у міжнародних форумах, конференціях і звітах громадські організації отримують можливість доносити свої позиції до світових інституцій, стаючи частиною глобального політичного діалогу [18].

В українських умовах роль міжнародних партнерів стала особливо помітною після 2014 р. і ще більше зросла після 2022-го р. Саме завдяки їхній підтримці вдалося зберегти життєздатність тисяч громадських ініціатив, що займалися евакуацією цивільних, правозахистом, медичною допомогою, психологічною підтримкою та документуванням воєнних злочинів. При цьому міжнародні донори сприяли не лише виживанню, а й професіоналізації українського громадянського сектору - посилили його інституційну спроможність, фінансову прозорість і здатність до стратегічного планування [40].

Важливо, що підтримка міжнародних організацій спрямована не тільки на практичні аспекти, а й на формування нової культури партнерства. Завдяки участі у міжнародних програмах українські громадські організації переймають стандарти відкритості, підзвітності, стратегічного менеджменту. Це формує середовище, у якому взаємодія з державою переходить із площини конфлікту до площини конструктивного діалогу. У ширшому сенсі міжнародні інституції виступають чинником стабілізації політичної системи, адже вони зменшують ризик внутрішньої поляризації, надаючи обом сторонам - державі й громадянському суспільству - майданчик для співпраці у спільних проєктах. Вони допомагають зберегти довіру суспільства до демократичних інститутів, коли національна влада стикається з кризою легітимності [18].

Таким чином, роль міжнародних організацій у підтримці громадянського суспільства в умовах війни є багатовимірною: вони одночасно виконують функції посередників, донорів, гарантів і партнерів. Їхня присутність зміцнює соціальну стійкість держави, розширює можливості для участі громадян у прийнятті рішень і формує основу для післявоєнного відновлення на принципах демократії, солідарності та взаємної довіри.

РОЗДІЛ 2. Міжнародний досвід функціонування громадянського суспільства під час військових конфліктів

2.1. Приклади ролі громадянського суспільства у зонах конфліктів (Балкани, Близький Схід, Африка)

Досвід різних регіонів світу показує, що громадянське суспільство відіграє ключову роль у пом'якшенні наслідків воєн, сприянні примиренню та відбудові суспільств після конфліктів. У ситуаціях, коли державні інститути виявляються ослабленими або втратили довіру громадян, саме громадські ініціативи, неурядові організації, правозахисні рухи, релігійні громади та волонтерські мережі беруть на себе функції посередництва, допомоги постраждалим і відновлення соціальної єдності. Їхня діяльність часто стає альтернативним каналом комунікації між сторонами конфлікту, сприяє зниженню напруженості та формуванню культури миру. В умовах військових конфліктів громадянське суспільство виконує низку критично важливих завдань - від гуманітарної підтримки та моніторингу порушень прав людини до побудови довіри й просування діалогу між ворогуючими сторонами. У більшості випадків саме активність локальних спільнот і громадських лідерів створює основу для подальших політичних домовленостей, забезпечуючи сталість миру на рівні повсякденного життя.

Значний аналітичний і практичний інтерес становлять приклади діяльності громадянського суспільства в регіонах, які пережили або досі переживають тривалі конфлікти, - на Балканах, Близькому Сході та в Африці. Кожен із цих випадків має свої особливості, проте їх об'єднує спільна тенденція: активізація громадських структур у періоди, коли державна влада або міжнародні інституції не можуть повною мірою забезпечити мир і безпеку. Дослідження цих прикладів дозволяє глибше зрозуміти, яким чином громадянське суспільство може стати фактором стабілізації, відновлення довіри та формування основ для постконфліктного розвитку.

Показовими у цьому контексті є три напрями досвіду: Балканський - як приклад ініціатив, спрямованих на примирення після громадянських воєн;

Близькосхідний - що демонструє виклики виживання громадянських структур у затяжних конфліктах; та Африканський - де громадські рухи поєднують гуманітарну діяльність із довгостроковим відновленням суспільних інститутів.

Балкани у 1990-х рр. стали регіоном масштабних етнічних конфліктів після розпаду Югославії, коли війни в Боснії і Герцеговині, Хорватії та Косові призвели до загибелі сотень тисяч людей, численних переселень та глибоких соціальних травм. Після завершення активної фази воєн державні інститути часто виявлялися неготовими або неспроможними гарантувати відновлення миру та соціальної довіри. У цих умовах на перший план вийшло громадянське суспільство, яке почало активно працювати над примиренням, документуванням порушень прав людини та відновленням міжетнічного діалогу [43].

Особливістю балканського досвіду є те, що громадські ініціативи діяли на різних рівнях: від локальних громад до міжнародних мереж. Зокрема, значна роль належала мережі RECOM (Regional Commission for Establishing the Facts about War Crimes), створеній для збору свідчень про воєнні злочини та зникнення безвісти. Мета цієї ініціативи полягала не лише у документуванні фактів, а й у формуванні спільної пам'яті та розуміння того, що страждання зазнали всі сторони конфлікту. RECOM допомагала суспільству перейти від заперечення та поляризації до усвідомлення історичних травм, що є важливим кроком у процесі примирення [62].

Ще одним напрямом діяльності стали жіночі організації, які брали на себе роль посередників і активних агентів миротворчих процесів. Наприклад, сербська організація *Žene u crnom* (Жінки в чорному) активно виступала проти націоналістичної риторики та за права жертв сексуального насильства. Аналогічні організації в Хорватії та Боснії працювали над підтримкою жінок, які пережили війну, надаючи психологічну, соціальну та юридичну допомогу. Їхня діяльність сприяла формуванню альтернативного дискурсу, який наголошував на спільних стражданнях, а не на етнічних відмінностях [73].

Локальні миротворчі ініціативи, такі як Centre for Nonviolent Action (CNA), організовували спільні тренінги для ветеранів різних армій. Участь у таких

програмах дозволяла учасникам обговорювати власний досвід, спільно аналізувати конфлікти та будувати взаєморозуміння. Це не лише зменшувало напруженість на рівні громад, а й створювало основу для довгострокової реінтеграції колишніх учасників бойових дій у мирне життя [47].

Крім того, значну роль відіграла робота з молоддю, особливо в межах ініціатив Youth Initiative for Human Rights (YIHR). Мережа організацій у Сербії, Косові, Чорногорії та Хорватії проводила навчальні програми, обміни та тренінги для молодих активістів. Основна мета - навчити їх принципам прав людини, толерантності та ненасильницького вирішення конфліктів. Участь у таких програмах дозволяла молоді з різних етнічних груп знайомитися один з одним, долати стереотипи та формувати нове покоління громадян, для яких діалог та співпраця є пріоритетними цінностями [72].

Таким чином, можна виділити кілька ключових аспектів діяльності громадянського суспільства на Балканах у процесі примирення:

1. Документування фактів та моніторинг порушень прав людини - надання суспільству достовірної інформації, що допомагає сформувати об'єктивне уявлення про минуле.
2. Соціальна підтримка жертв війни - психологічна, юридична та матеріальна допомога, особливо для вразливих груп населення.
3. Миротворчі програми та тренінги для ветеранів і молоді - створення умов для діалогу, руйнування стереотипів та формування культури ненасильства.
4. Формування альтернативного суспільного дискурсу, спрямованого на примирення, спільну пам'ять і відмову від етнічної ворожнечі [43].

Балканський досвід демонструє, що навіть у постконфліктних суспільствах, де довіра підірвана, а травми ще свіжі, активне громадянське суспільство може стати каталізатором соціальної стабілізації, відновлення довіри та формування основ для подальшого розвитку. Його діяльність не лише заповнює прогалини державних інституцій, але й формує нові механізми

взаємодії між різними спільнотами, що є критично важливим для довготривалого миру.

Як показав досвід Балкан, активне громадянське суспільство може стати каталізатором примирення та відновлення після конфліктів.

На Близькому Сході роль громадянських ініціатив набуває ще більш складного і багатовимірного характеру через затяжні воєнні конфлікти, політичну нестабільність та глибоке соціальне розшарування. Тут громадські організації та волонтерські мережі оперують у середовищі, де державні інститути часто ослаблені або повністю паралізовані, а гуманітарні потреби населення надзвичайно високі.

Однією з характерних особливостей регіону є те, що діяльність громадянського суспільства часто спрямована не лише на відновлення миру, а й на забезпечення базових життєвих потреб. В умовах тривалих конфліктів у Сирії, Іраку та Ємені численні громадські організації займаються доставкою їжі, медичної допомоги, організацією тимчасового житла та підтримкою внутрішньо переміщених осіб. Наприклад, Syrian Civil Defense (Білі каски) став відомим завдяки швидкому реагуванню на гуманітарні кризи, рятувальним операціям під час обстрілів та наданню базової медичної допомоги цивільному населенню. Діяльність подібних організацій демонструє, що громадянське суспільство в умовах затяжних воєн часто виконує функції, які в нормальних умовах належать державі [66].

Водночас, на Близькому Сході особливо гостро стоїть проблема безпеки активістів і правозахисників. Багато громадських організацій змушені працювати у підпіллі або координувати свою діяльність через міжнародні мережі, щоб мінімізувати ризики для персоналу та бенефіціарів. Наприклад, діяльність правозахисних груп у Палестині чи в Іраку часто супроводжується загрозами арештів, насильства або блокування фінансування, що значно ускладнює реалізацію навіть базових проєктів.

Ще одним важливим напрямом є просвітницька робота та підтримка громадянської активності. Невеликі локальні організації, як-от Women Now for

Development у Сирії, працюють над розвитком освіти, правової обізнаності та гендерної рівності, що є критично важливим для відновлення соціальної тканини після конфліктів. Вони проводять тренінги, семінари та громадські кампанії, націлені на формування критичного мислення, толерантності та навичок мирного вирішення конфліктів у громадах, які тривалий час були ізольовані та травмовані війною [71].

Слід також зазначити, що громадянське суспільство на Близькому Сході часто взаємодіє з міжнародними організаціями, що дозволяє поєднувати локальні ініціативи з глобальними програмами гуманітарної допомоги та постконфліктного відновлення. Цей аспект можна узагальнити у кількох ключових напрямках:

1. Гуманітарна допомога та забезпечення базових потреб - доставка їжі, медичної допомоги, організація тимчасового житла.
2. Правозахисна діяльність та адвокація - моніторинг порушень прав людини, захист активістів і жертв конфлікту.
3. Освіта та просвітницькі програми - формування навичок мирного співіснування, критичного мислення та громадянської відповідальності.
4. Співпраця з міжнародними організаціями - інтеграція локальних ініціатив у ширші програми відновлення та розвитку [52].

В умовах затяжних конфліктів на Близькому Сході громадянське суспільство виступає не просто допоміжним інструментом, а одним із головних факторів виживання та підтримки соціальної стабільності. Його діяльність демонструє, що навіть у надзвичайно складних і небезпечних умовах локальні ініціативи здатні забезпечити допомогу, підтримати постраждалих та створювати передумови для відновлення суспільства після завершення конфліктів.

Досвід Африки у сфері громадянського суспільства під час і після конфліктів демонструє комплексність ролі локальних та міжнародних ініціатив. На континенті тривалі збройні конфлікти, політична нестабільність і часті

гуманітарні кризи створюють середовище, у якому державні інститути часто не здатні виконувати свої базові функції. У таких умовах громадські організації стають не просто доповненням до державної діяльності, а ключовими агентами виживання, стабілізації та соціального відновлення [44].

Одним із характерних аспектів африканського досвіду є поєднання короткострокової гуманітарної допомоги з довгостроковими соціальними та економічними програмами. У країнах Сомалі, Південного Судану, Сьєрра-Леоне та Ліберії громадські організації надають продукти харчування, медикаменти, тимчасове житло, водопостачання та інші життєво необхідні ресурси. Проте їхня робота не обмежується реагуванням на кризу. Локальні організації, такі як Horn Relief у Сомалі та Search for Common Ground у Західній Африці, одночасно впроваджують програми, спрямовані на відновлення соціальної тканини громад: вони організовують тренінги для молоді, ветеранів конфліктів, жінок, розвивають локальні механізми діалогу та підтримують ініціативи з мирного співіснування. Як зазначено на офіційному сайті Horn Relief, їх основною місією є: «Сприяння розширенню можливостей громад у Сомалі шляхом зміцнення потенціалу окремих осіб, аби вони стали ефективними агентами змін для досягнення негайних і тривалих покращень у своєму житті, зокрема через трансформацію конфліктів» [53].

У випадку постконфліктних суспільств, таких як Руанда після геноциду 1994 року, роль громадських організацій виходить на новий рівень. Вони забезпечують психологічну підтримку постраждалим, працюють над соціальною реінтеграцією колишніх учасників конфліктів і сприяють відновленню довіри між різними групами населення. Організації, як-от Rwanda Women's Network та Ishami Foundation, акцентують увагу на важливості освіти та громадянської просвіти, проводять тренінги з прав людини та програмні заходи з примирення. Цікавою є програма Play2Remember (P2R) від Ishami Foundation: «Футбольна програма Play2Remember (P2R) у Руанді використовує футбол як інструмент миробудівництва, об'єднуючи жертв, винуватців, їхні родини та ширшу спільноту. Вона сприяє взаємодії, співпраці та примиренню, допомагаючи

долати розбіжності й зміцнювати єдність» [57]. Цей досвід демонструє, що успішне постконфліктне відновлення неможливе без участі активних громадських структур, здатних поєднувати гуманітарну допомогу з довгостроковими ініціативами соціальної інтеграції.

Особливу увагу варто приділити ролі жінок та вразливих груп населення в процесах відновлення. Жіночі організації в Ліберії та Сьєрра-Леоне, наприклад, активно беруть участь у миротворчих ініціативах, сприяють політичному включенню та економічній самодостатності жінок, а також контролюють дотримання прав людини на місцевому рівні. Вони виступають посередниками між колишніми ворогуючими сторонами, організовують зустрічі громад та діалоги, що сприяє формуванню більш стабільного соціального середовища.

Ще однією особливістю африканського контексту є тісна взаємодія місцевих громадських організацій з міжнародними структурами. Часто локальні ініціативи залучають ресурси та експертизу таких організацій, як ООН, Міжнародний комітет Червоного Хреста чи численні донорські фонди, що дозволяє більш ефективно поєднувати оперативну гуманітарну допомогу з довгостроковими проєктами розвитку та відновлення [45]. Такий підхід сприяє не лише виживанню громад, а й створює умови для формування системної стабільності та відновлення соціальної згуртованості.

Таким чином, африканський досвід демонструє багатофункціональну роль громадянського суспільства у зонах конфліктів. Він поєднує невідкладну гуманітарну діяльність, довгострокові програми відновлення, просвітницькі ініціативи та миротворчі практики. Саме така комплексність дозволяє громадському сектору стати активним учасником процесів стабілізації, а в ряді випадків - й рушієм змін у постконфліктних суспільствах.

Аналіз ролі громадянського суспільства у зонах конфліктів на прикладі Балкан, Близького Сходу та Африки демонструє, що активні громадські ініціативи виконують унікальні функції, які державні інститути не завжди здатні виконати. У всіх трьох регіонах спостерігається спільна тенденція: громадянське суспільство поєднує гуманітарну діяльність, правозахисну роботу та програми

соціальної інтеграції, формуючи основу для стабілізації та відновлення суспільства див. табл. 2.1.

Таблиця 2.1 - Порівняння ролі громадянського суспільства у зонах конфліктів Балкан, Близького Сходу та Африки

Параметр	Балкани	Близький Схід	Африка
Характер конфліктів	Громадянські війни та етнічні конфлікти після розпаду Югославії	Затяжні війни, політична нестабільність, внутрішні та міжнародні конфлікти (Сирія, Ірак, Ємен)	Тривалі громадянські війни, кланові та етнічні протистояння, політична нестабільність
Основні функції ГС	Примирення, документування воєнних злочинів, соціальна інтеграція, діалог між громадами	Гуманітарна допомога, захист прав людини, освітні програми, підтримка внутрішньо переміщених осіб	Гуманітарна допомога, постконфліктне відновлення, миротворчі ініціативи, підтримка соціальної та економічної інтеграції
Приклади організацій	RECOM, Centre for Nonviolent Action (CNA), Žene u crnom, Youth Initiative for Human Rights (YIHR)	Syrian Civil Defense (Білі каски), Women Now for Development, Al-Sadaqa Network	Horn Relief, Somali Youth Development Network, Search for Common Ground, Rwanda Women's Network, Ishami Foundation

Продовження табл 2.1

Цільова аудиторія / бенефіціари	Ветерани, жертви воєн, етнічні громади, молодь	Цивільне населення, внутрішньо переміщені особи, жінки, діти	Постраждали громади, внутрішньо переміщені особи, жінки, ветерани конфліктів, молодь
Особливості діяльності	Акцент на примирення та формування спільної пам'яті; робота з локальними громадами; правозахисні ініціативи	Робота у небезпечних умовах; гуманітарна підтримка; освітні та просвітницькі програми; міжнародна координація	Поєднання гуманітарної допомоги з довгостроковим відновленням суспільства; миротворчі програми; економічна та соціальна реінтеграція
Виклики	Політична інертність держав, етнічні напруження, слабка довіра між громадами	Небезпека для активістів, обмежений доступ до ресурсів, тривалість конфліктів	Відсутність державної підтримки, масштаб гуманітарних потреб, кланові та етнічні суперечності
Вплив на мир і стабільність	Формування культури примирення, діалог між громадами, зменшення етнічної ворожнечі	Підтримка виживання населення, зміцнення соціальної згуртованості, створення основ для відновлення	Створення умов для довгострокового миру, відновлення економічної та соціальної структури, інтеграція постраждалих громад

Проте конкретні форми і методи роботи організацій значно різняться залежно від характеру конфлікту, рівня державної та міжнародної підтримки, безпеки активістів та соціально-культурних особливостей населення. Балкани демонструють ефективність ініціатив примирення і діалогу між громадами після громадянських війн, Близький Схід показує складнощі виживання громадянських організацій у затяжних та небезпечних умовах, тоді як Африка поєднує невідкладну гуманітарну допомогу з довгостроковими програмами постконфліктного відновлення та соціальної реінтеграції. Роль громадянського суспільства у всіх цих випадках виходить за межі локальної допомоги та стає ключовим фактором формування довготривалого миру, розвитку соціальної довіри та стабільності. Цей аналіз підтверджує, що для ефективного відновлення після конфліктів необхідна інтеграція гуманітарної діяльності, миротворчих програм і просвітницьких ініціатив, адаптованих до специфіки конкретного регіону.

2.2. Участь міжнародних та регіональних НУО у процесах миротворення і відновлення

Міжнародні та регіональні неурядові організації активно залучаються до процесів миротворення та відновлення після конфліктів, виконуючи різноманітні функції на гуманітарному, соціальному та політичному рівнях. Вони надають гуманітарну допомогу постраждалому населенню, сприяють відновленню інфраструктури та соціальних послуг, а також підтримують діалог між сторонами конфлікту і зміцнення місцевих інституцій. Діяльність неурядових організацій охоплює як глобальні гуманітарні ініціативи, так і локальні проєкти, що враховують регіональні особливості та потреби конкретних спільнот. Водночас їх робота у конфліктних зонах стикається з численними викликами: обмеженим доступом до постраждалих територій, ризиками для безпеки персоналу, політичним тиском і конкуренцією за ресурси, що ускладнює реалізацію завдань і потребує адаптації підходів до конкретних умов [50].

Одним із головних напрямів діяльності міжнародних НУО є гуманітарна допомога цивільному населенню, яке страждає від наслідків збройних конфліктів. Це включає постачання продовольства, води, медикаментів, облаштування тимчасових притулків, забезпечення доступу до освіти та медичних послуг. Наприклад, «Лікарі без кордонів» (Médecins Sans Frontières) надають медичну допомогу у Сирії, Ємені, Афганістані та Сомалі, рятуючи тисячі життів щороку. Організація «Save the Children» працює у країнах, охоплених війнами та внутрішніми конфліктами, забезпечуючи навчання та психологічну підтримку для дітей, які пережили насильство [70]. «Червоний Хрест» та його національні відділення активно залучені до гуманітарних місій в Україні, Сирії, Лівії та інших кризових регіонах, доставляючи основні ресурси та координуючи евакуацію цивільного населення.

Крім гуманітарної допомоги, вони здійснюють моніторинг дотримання прав людини та міжнародного гуманітарного права. Організації Amnesty International і Human Rights Watch документують порушення прав людини у зонах конфлікту, готують звіти та надають рекомендації міжнародним організаціям і урядам щодо застосування санкцій чи політичного тиску [70]. Наприклад, їхні звіти щодо конфліктів у Південному Судані, М'янмі та Нагірному Карабаху допомогли міжнародній спільноті оцінити масштаб порушень та сформувавши стратегії реагування. «Міжнародна кризова група» (International Crisis Group) здійснює аналітичну роботу, організовує переговори між конфліктуючими сторонами у Нігерії, Лівії, Афганістані, підтримуючи процеси примирення і запобігаючи ескалації насильства [70].

Особливе значення міжнародні організації мають у процесах після завершення активних бойових дій. Вони сприяють стабілізації та відновленню державних і місцевих інституцій, допомагають організовувати навчальні програми для працівників органів влади та місцевих громад, підтримують розвиток громадянського суспільства. Організація Раст у країнах Африки та Південно-Східної Азії допомагає відновлювати школи, медичні заклади та місцеве самоврядування після конфліктів, створюючи базу для довгострокової

стабільності. Інший приклад - Програма розвитку ООН (UNDP) у колишніх зонах конфліктів на Балканах, яка сприяла відновленню економічної діяльності, навчання місцевих громад та реінтеграції колишніх учасників бойових дій [70].

У контексті Європи та України варто відзначити діяльність міжнародних організацій, які підтримують мир і відновлення після конфліктів. Міжнародна організація «Handicap International» надає допомогу постраждалим від військових дій в Україні, забезпечуючи реабілітаційні послуги та підтримку людей з інвалідністю. «Caritas Internationalis» активно підтримує внутрішньо переміщених осіб та родини, які постраждали від бойових дій [70].

У сусідніх країнах, таких як Грузія та Молдова, громадські організації сприяли створенню навчальних програм для миротворців та громадських лідерів, що стало важливим елементом попередження нових конфліктів та стабілізації постконфліктних територій. Таким чином, міжнародні неурядові організації не лише надають безпосередню гуманітарну допомогу та захищають права людини, а й активно сприяють формуванню мирного політичного середовища, відновленню соціальної та економічної стабільності, розвитку місцевих інституцій і громадянського суспільства. Їхня діяльність демонструє, що успішне миротворення потребує комплексного підходу, який поєднує гуманітарні, політичні, правові та соціальні механізми впливу.

На відміну від великих міжнародних організацій, регіональні громадські організації зазвичай мають глибше розуміння місцевого контексту, культури та соціальної структури, що дозволяє їм ефективніше взаємодіяти з місцевими громадами та державними органами. Їхні програми часто спрямовані на відновлення інфраструктури, соціальної стабільності, сприяння діалогу між конфліктуючими сторонами та розвиток громадянського суспільства на місцевому рівні [10].

Завдяки своїй гнучкості та локальній присутності, регіональні НУО здатні оперативно реагувати на нагальні потреби постраждалого населення. Вони забезпечують психологічну підтримку, медичну допомогу, реабілітацію поранених, відновлення освітніх закладів та роботу з молоддю, що пережила

конфлікт. В багатьох випадках саме регіональні організації стають містком між міжнародними організаціями і місцевим населенням, допомагаючи адаптувати глобальні програми до конкретних умов [42, с. 81-82].

Приклади ефективної діяльності регіональних НУО можна знайти у різних частинах світу:

1. Балкани - організації, такі як «Regional Peace Initiative» та «Balkan Civil Society Development Network», підтримували відновлення після війни у Боснії та Косово, організовуючи навчальні програми для місцевих громад, сприяючи реінтеграції колишніх учасників бойових дій та розвитку місцевих органів самоврядування.
2. Східна Європа та Україна - в Україні значну роль відіграють регіональні організації, зокрема «Українська фундація прав людини» та «Центр прав людини ZMINA», які надають правову та гуманітарну допомогу постраждалим від конфлікту на сході країни, координують психологічну підтримку для внутрішньо переміщених осіб, допомагають відновлювати школи та медичні заклади в регіонах, постраждалих від бойових дій.
3. Африка - організації, такі як «African Network for Peacebuilding» (ANP), активно працюють у постконфліктних регіонах Сьєрра-Леоне та Ліберії, організовуючи місцеві ініціативи з примирення, тренінги для лідерів громад та програми підтримки дітей та підлітків, які постраждали від війни [70].

Регіональні НУО здійснюють діяльність у декількох основних напрямках:

- Соціальна стабілізація - відновлення шкіл, медичних закладів, громадських центрів, організація навчання для місцевих службовців.
- Психологічна та гуманітарна допомога - робота з постраждалими, внутрішньо переміщеними особами та дітьми, які пережили конфлікт.
- Підтримка діалогу та примирення - організація зустрічей і тренінгів для місцевих громад, участь у місцевих медіаційних процесах між

сторонами конфлікту.

- Розвиток громадянського суспільства - навчальні програми для активістів, підтримка місцевих ініціатив, адвокаційна діяльність на регіональному рівні [23].

Важливо, що регіональні громадські організації часто тісно співпрацюють з міжнародними організаціями, забезпечуючи ефективне поєднання глобальних ресурсів із місцевим досвідом. Така взаємодія дозволяє швидше реагувати на кризові ситуації та підтримувати процеси відновлення на всіх рівнях - від гуманітарної допомоги до політичного та соціального відновлення. Досвід показує, що без глибокого знання місцевого контексту та активної участі громади міжнародні програми можуть бути менш ефективними або навіть не досягати цілей [23].

Попри значний внесок міжнародних і регіональних неурядових організацій у процеси миротворення та відновлення, їхня діяльність у зонах конфліктів стикається з низкою серйозних викликів і обмежень. Ці труднощі можуть знижувати ефективність їхніх програм, уповільнювати надання допомоги та ускладнювати реалізацію миротворчих ініціатив. Розуміння цих викликів є важливим для розробки ефективних стратегій підтримки мирного процесу та розвитку громадянського суспільства.

Одним із головних обмежень є безпекова ситуація в регіонах конфлікту. НУО часто змушені працювати у зонах активних бойових дій, під постійною загрозою обстрілів, мін та терористичних атак [29]. Наприклад, у Сирії та Ємені гуманітарні конвої ICRC та «Лікарів без кордонів» неодноразово ставали об'єктом обстрілів, що призводило до затримок у доставці допомоги та загрози життю працівників [56]. В Україні під час активних бойових дій на сході країни аналогічні проблеми спостерігалися для волонтерів, які доставляли гуманітарні вантажі та надавали психологічну підтримку місцевому населенню.

Другим обмеженням є політичний тиск і обмеження доступу. Деякі уряди або збройні формування обмежують діяльність організацій, особливо якщо їхня робота стосується моніторингу прав людини чи критики порушень

міжнародного права [29]. У країнах Африки та Близького Сходу міжнародні організації, такі як Human Rights Watch та Amnesty International, часто стикаються із заборонами на доступ до постраждалих регіонів або з політичним тиском на місцевих партнерів, що значно ускладнює документування порушень та координацію допомоги.

Третім викликом є логістичні та фінансові обмеження. Забезпечення доставки гуманітарної допомоги у віддалені та зруйновані регіони потребує значних ресурсів та часу. Навіть міжнародні організації, які мають широкі фінансові можливості, іноді не можуть оперативно задовольнити всі потреби населення [29]. Наприклад, під час конфліктів у Лівії та Центральноафриканській Республіці затримки у постачанні медикаментів і продуктів харчування призводили до тимчасового зростання гуманітарної кризи.

Ще одним важливим аспектом є взаємодія з місцевими громадами та культурні бар'єри. Для ефективного миротворення повинні враховуватися місцеві традиції, звичаї та соціальні структури. Недостатнє розуміння цих особливостей може призвести до недовіри або навіть конфліктів із місцевими жителями [29]. У деяких регіонах Афганістану та Африки, де соціальні норми сильно впливають на поведінку громад, програми допомоги, що не враховували локальні культурні особливості, зустрічали опір населення.

Нарешті, складним викликом є координація між міжнародними та регіональними НУО, а також з державними структурами. Незлагоджена робота може призводити до дублювання програм, невідповідності між гуманітарними потребами та наданою допомогою, а також до зниження ефективності відновлювальних заходів. Саме тому успішна діяльність у конфліктних зонах потребує чіткої координації, обміну інформацією та інтеграції міжнародного досвіду з локальними практиками [29].

Таким чином, участь міжнародних та регіональних неурядових організацій у процесах миротворення та відновлення після конфліктів є надзвичайно важливою для забезпечення стабільності, захисту прав людини та розвитку громадянського суспільства. Міжнародні НУО забезпечують гуманітарну

допомогу, здійснюють моніторинг прав людини, сприяють політичному діалогу та беруть участь у відновленні постраждалих регіонів, використовуючи глобальні ресурси та досвід. Регіональні НУО, у свою чергу, доповнюють цю діяльність, забезпечуючи локальну присутність, знання культурного контексту та прямий контакт із громадами, що дозволяє більш ефективно реалізовувати програми відновлення та примирення. Водночас діяльність волонтерів у конфліктних зонах стикається з низкою викликів, серед яких високі безпекові ризики, політичний тиск, логістичні та фінансові обмеження, культурні бар'єри та потреба координації між різними організаціями [50]. Подолання цих обмежень вимагає комплексного підходу та тісної взаємодії міжнародних і регіональних НУО з місцевими громадами, державними інституціями та міжурядовими організаціями. Загалом, досвід демонструє, що їхня ефективна участь у миротворчих процесах є ключовим фактором стабілізації і відновлення територій, постраждалих від військових конфліктів.

2.3. Механізми взаємодії громадянського суспільства з державними та міжнародними інституціями у воєнний час

Ефективність суспільних ініціатив у значній мірі визначається здатністю не лише діяти автономно, а й налагоджувати взаємодію з державними структурами та міжнародними інституціями. Саме координація дій між різними акторами забезпечує швидке реагування на кризові ситуації, мінімізує дублювання зусиль і сприяє більш раціональному розподілу ресурсів. Важливим аспектом цієї взаємодії є розвиток механізмів співпраці та партнерства, які дозволяють НУО ефективно інтегруватися у державні системи управління кризами, отримувати доступ до фінансових та інформаційних ресурсів, а також реалізовувати програми, що відповідають на нагальні потреби населення. Крім того, міжнародні організації відіграють ключову роль у підтримці гуманітарних та відновлювальних ініціатив, надаючи експертну допомогу, фінансування та платформу для обміну досвідом.

Разом із цим, взаємодія громадянського суспільства з державними та

міжнародними інституціями супроводжується низкою викликів, серед яких особливе місце займають проблеми довіри, прозорості процедур, відмінності у пріоритетах і підходах до вирішення кризових ситуацій. Розуміння цих проблем та пошук оптимальних механізмів співпраці є критично важливими для забезпечення стійкості громадянського суспільства під час війни та формування ефективного середовища для миротворчої діяльності [48].

У воєнний час взаємодія неурядових організацій із державними органами набуває критичного значення, оскільки від ефективності координації залежить швидкість та якість реагування на потреби населення, безпека гуманітарних операцій та мінімізація соціальних наслідків конфлікту. Форми такої взаємодії є багатогранними та варіюються від формальних угод до неформальних консультацій, що дозволяє адаптувати їх під конкретні умови та масштаби кризових ситуацій.

Однією з основних форм координації є офіційне партнерство через угоди або меморандуми про взаєморозуміння. Такі документи формалізують співпрацю між НУО та державними органами, визначають зони відповідальності, механізми обміну інформацією та стандарти надання допомоги. Наприклад, в Україні під час війни Міністерство соціальної політики та низка національних гуманітарних організацій підписали меморандум про співпрацю у сфері підтримки внутрішньо переміщених осіб. Цей документ дозволив НУО отримувати доступ до даних про потреби переселенців, координувати доставку гуманітарної допомоги та брати участь у створенні соціальних програм для вразливих категорій населення [33].

Не менш важливою формою є участь НУО у робочих групах, кризових штабах та координаційних комітетах, що створюються державою під час воєнних дій. Така інтеграція дозволяє організаціям отримувати актуальну інформацію про ситуацію на місцях, брати участь у прийнятті рішень щодо розподілу ресурсів та планувати спільні гуманітарні операції. Через участь у таких платформах НУО можуть пропонувати свої експертні оцінки щодо пріоритетності заходів та впливу державних програм на конкретні соціальні

групи [33].

Окрему роль відіграє неформальна взаємодія, яка проявляється через регулярні консультації, обмін даними через електронні платформи, проведення спільних тренінгів та інформаційних сесій. Цей тип співпраці дозволяє швидко реагувати на зміни ситуації, наприклад, оперативно перерозподіляти гуманітарну допомогу між регіонами, що найбільше постраждали, або координувати евакуаційні заходи у зоні активних бойових дій. Крім того, важливим аспектом взаємодії є розробка спільних стандартів і процедур, які регламентують порядок взаємодії між організаціями та державними структурами. Це включає узгодження правил надання допомоги, моніторингу ефективності програм та взаємодії з місцевими громадами. Створення таких стандартів підвищує прозорість співпраці, формує довіру між учасниками процесу та забезпечує більш ефективне використання обмежених ресурсів, що є критично важливим під час воєнних дій [33].

Координація та співпраця між НУО та державними органами у воєнний період ґрунтується на поєднанні формальної та неформальної взаємодії, а також на створенні ефективних механізмів обміну інформацією та спільного планування. Приклад українського досвіду демонструє, що такі форми співпраці дозволяють громадянському суспільству ефективно включатися у вирішення гуманітарних та соціальних проблем, зміцнювати соціальну стійкість населення та підвищувати здатність держави оперативно реагувати на виклики воєнного часу [33].

Міжнародні організації відіграють надзвичайно важливу роль як постачальники ресурсів, експертної підтримки та платформ для координації гуманітарних зусиль. Громадянське суспільство, яке функціонує в умовах війни, часто стикається з обмеженими можливостями державних органів і необхідністю швидкого реагування на нагальні потреби постраждалого населення. Саме тому партнерство з міжнародними інституціями, такими як ООН, Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), ПРООН чи різні регіональні гуманітарні фонди, дозволяє НУО значно розширити свої можливості та підвищити

ефективність своїх програм. Форми такої взаємодії можуть бути різними: від спільного планування і реалізації гуманітарних операцій до передачі технологій, знань і методологічних стандартів. Міжнародні організації забезпечують доступ до фінансових ресурсів, що дозволяє організаціям масштабувати свої програми, а також до логістичних систем і мереж постачання, які здатні швидко доставляти гуманітарну допомогу навіть у зони активних бойових дій. Важливим елементом є також навчання та обмін досвідом: міжнародні партнери надають методологічні рекомендації щодо управління кризами, оцінки потреб населення та моніторингу результатів гуманітарних програм, що значно підвищує професійний рівень діяльності місцевих організацій [54].

Особливу увагу приділяють координаційним платформам та багатостороннім програмам, які створюються міжнародними структурами для синхронізації дій різних акторів. Прикладом такого підходу є діяльність ООН у Сирії, де спільні гуманітарні координаційні групи об'єднали міжнародні та місцеві громадянські організації, державні структури та донорські організації для забезпечення доставки медичних засобів, продуктів харчування та доступу до води у зонах конфлікту [69]. Подібні платформи дозволяють уникнути дублювання зусиль, розподіляти ресурси відповідно до потреб регіонів та забезпечувати прозорість у розподілі допомоги.

Взаємодія з міжнародними партнерами також передбачає розробку та імплементацію спільних стандартів діяльності, таких як стандарти Sphere у сфері гуманітарної допомоги, які визначають мінімальні вимоги до надання житла, медичної допомоги, харчування та водопостачання у кризових умовах. Дотримання цих стандартів не лише підвищує ефективність програм, але й формує довіру між громадськими організаціями та міжнародними структурами, оскільки забезпечує прозорість, підзвітність та контроль якості на всіх етапах надання допомоги [64].

Важливим аспектом партнерства є також пошук стратегічних альянсів і довгострокових форм співпраці, які дозволяють організаціям не лише реагувати на нагальні потреби, а й займатися відновленням громад та підготовкою до

довготривалих процесів стабілізації. Міжнародні партнери надають не лише фінансову підтримку, а й експертну допомогу у плануванні відновлювальних програм, оцінці соціальних ризиків та формуванні політик, орієнтованих на довготривалу стійкість постраждалих спільнот.

Партнерство громадянського суспільства з міжнародними організаціями у сфері гуманітарної допомоги є комплексним і багаторівневим процесом, який поєднує фінансову, логістичну, експертну та методологічну підтримку. Воно дозволяє НУО ефективно адаптувати свої програми до умов конфлікту, оперативно реагувати на гуманітарні виклики та забезпечувати довгострокову підтримку постраждалих спільнот. Приклади успішних координаційних платформ демонструють, що таке партнерство є критично важливим для створення синергії між різними акторами та підвищення загальної ефективності гуманітарних операцій [54].

Попри значні переваги співпраці між громадянським суспільством, державними структурами та міжнародними організаціями, на практиці взаємодія часто стикається з низкою серйозних проблем, які обмежують її ефективність. Однією з таких проблем є недостатній рівень довіри між акторами, що проявляється як на рівні державних установ, так і серед НУО та міжнародних партнерів. Відсутність довіри ускладнює обмін критично важливою інформацією та обмежує доступ до ресурсів, що призводить до затримок у наданні допомоги та зменшення ефективності гуманітарних операцій. Часто причиною таких труднощів стає розбіжність у пріоритетах: державні органи концентруються на контролі і формалізації процесів, міжнародні організації прагнуть дотримання глобальних стандартів, а місцеві НУО намагаються швидко реагувати на нагальні потреби громад. Ці відмінності можуть спричиняти конфлікти щодо того, які програми слід реалізовувати першочергово, і ускладнювати координацію дій [6].

Іншою проблемою є інституційна нестабільність учасників співпраці. Державні структури часто не мають достатньої кадрової та логістичної спроможності для своєчасного реагування на потреби населення у кризових

умовах, міжнародні організації обмежені фінансовими рамками та бюрократичними процедурами, а місцеві організації працюють у режимі надзвичайної мобілізації без чітких механізмів планування та оцінки результатів. У таких умовах координація стає складною, окремі групи населення можуть залишатися поза увагою, а ресурси витрачаються неефективно [6]. Наприклад, у регіональних конфліктах у Східній Африці місцеві волонтери стикалися з обмеженням доступу до міжнародного фінансування через брак прозорих процедур звітності, що призводило до затримок у реалізації програм та обмеження обсягу наданої допомоги.

Додатково на ефективність співпраці впливають проблеми прозорості та підзвітності. Відсутність чітких стандартів контролю за розподілом ресурсів і механізмів оцінки результатів створює ризики недовіри між партнерами та ускладнює спільне планування. Це підкреслює важливість запровадження узгоджених процедур та практик моніторингу, які дозволяють всім сторонам відстежувати використання ресурсів, оцінювати ефективність програм та уникати непорозумінь [6].

Для підвищення ефективності взаємодії необхідно впроваджувати конкретні механізми. По-перше, створення єдиних стандартів прозорості та підзвітності, включаючи облік ресурсів, регулярну звітність та механізми контролю за виконанням програм, дозволить усім партнерам відстежувати ефективність дій і уникати конфліктів. По-друге, варто розвивати спільні цифрові платформи для обміну інформацією, координації логістики та оперативного реагування на потреби населення. Це дозволяє організаціям швидко реагувати на зміни ситуації, уникати дублювання зусиль та приймати узгоджені рішення. По-третє, важливим елементом є регулярні навчальні програми та тренінги для представників організацій та державних структур, спрямовані на підвищення професійних компетенцій у сфері управління кризами та гуманітарної допомоги. Такі навчання формують спільне розуміння стандартів, підходів і процедур, що сприяє підвищенню довіри між партнерами. По-четверте, слід впроваджувати механізми регулярного зворотного зв'язку між

учасниками процесу, включно з місцевими громадами, для оцінки якості та результативності програм, що дозволяє коригувати діяльність у реальному часі. Нарешті, доцільно розвивати довгострокові партнерські угоди між НУО, державними та міжнародними структурами, які передбачають спільне стратегічне планування, розподіл ресурсів та координацію програм на більш тривалий період [63].

Аналіз механізмів взаємодії громадянського суспільства з державними та міжнародними інституціями у воєнний час демонструє, що ефективність таких процесів значною мірою визначається рівнем координації, наявністю структурованих форм співпраці та довірою між усіма учасниками. Успішна взаємодія реалізується через поєднання формальної координації, участі у робочих групах та кризових штабах, а також через партнерство з міжнародними організаціями, які забезпечують доступ до ресурсів, експертної підтримки та методологічних стандартів. Одночасно з цим взаємодія супроводжується проблемами ефективності, пов'язаними з різницею пріоритетів, інституційною слабкістю, обмеженим доступом до ресурсів та недостатньою прозорістю процедур.

Вирішення цих проблем можливе через впровадження прозорих стандартів підзвітності, створення спільних цифрових платформ для обміну інформацією, проведення навчальних програм та тренінгів для представників усіх учасників процесу, а також через укладання довгострокових партнерських угод, які передбачають стратегічне планування та координацію ресурсів. Реалізація таких заходів дозволяє підвищити результативність гуманітарних і соціальних програм, зміцнити довіру між інституціями та створити умови для більш стійкого та комплексного реагування на гуманітарні виклики, що виникають під час військових конфліктів.

РОЗДІЛ 3. Український досвід громадянського суспільства в умовах війни

3.1. Трансформація громадянського суспільства України після 2014 року

Революція Гідності 2013-2014 років стала переломним моментом у розвитку українського громадянського суспільства. Саме цей період визначив новий етап його зрілості, мобілізаційного потенціалу та здатності до самоорганізації. Події Майдану вивели громадян із позиції спостерігачів у позицію активних учасників суспільно-політичних процесів. Якщо до 2014 р. громадські ініціативи часто обмежувалися культурними, освітніми чи благодійними проєктами, то після Революції Гідності вони перетворилися на ключовий інструмент суспільного контролю, соціальної солідарності та політичного впливу [17].

Однією з найважливіших особливостей цього періоду стала поява широкої мережі горизонтальних зв'язків між активістами, волонтерами та організаціями. Вони сформували унікальну модель громадянської мобілізації, засновану на взаємній довірі та спільних цінностях. Саме через ці горизонтальні структури суспільство змогло швидко реагувати на виклики, що постали після Революції - анексію Криму та початок війни на Донбасі. Громадянські ініціативи стали заміщати неефективні державні інститути, беручи на себе функції підтримки армії, допомоги переселенцям, розслідування корупційних злочинів та інформування суспільства.

Після 2014 р. з'явилися сотні нових організацій, які вирости безпосередньо з Майдану. Серед них - «Автомайдан», який починав як рух автолюбителів на підтримку протестів, а згодом перетворився на потужну мережу громадського контролю за владою. «Реанімаційний пакет реформ» (РПР) став одним із найвідоміших об'єднань експертів і активістів, що координували розробку і просування ключових реформ у сфері правосуддя, децентралізації, антикорупційної політики. З'явилися також волонтерські ініціативи «Повернись живим», «Народний тил», «Армія SOS», які стали прообразом нової форми громадянського патріотизму - практичного, орієнтованого на дію, а не

декларацію [9].

Крім того, Революція Гідності посилила громадянську ідентичність українців. Вона стала точкою консолідації суспільства навколо ідеї демократії, гідності, свободи та справедливості. Активізувалися місцеві ініціативи, громадські організації, які «краще розуміють сутність і специфіку відповідних соціальних проблем та шляхи їх розв'язання, є універсальним посередником між громадянином та державою» [37, с. 166-167], орієнтовані на розвиток громад, участь у прийнятті рішень та захист місцевих інтересів. При цьому українці почали усвідомлювати власну роль у політичних процесах, зросла довіра до інститутів громадянського суспільства та волонтерських рухів, тоді як рівень довіри до державних органів залишався низьким.

Важливо також відзначити, що Революція Гідності стимулювала переосмислення самої сутності громадянської активності. Якщо раніше участь у громадському житті часто сприймалася як діяльність невеликих груп активістів, то після 2014 року вона стала масовим явищем. Участь у суспільних ініціативах - від допомоги військовим до боротьби з корупцією чи розвитку освітніх проєктів - почала вважатися елементом громадянського обов'язку [17].

Ці події не лише започаткувала політичні зміни, а й започаткувала нову модель громадянської участі в Україні. Вона створила середовище, у якому суспільство перестало чекати ініціативи від держави та навчилося діяти самостійно. Цей процес став фундаментом для подальшої трансформації громадянського сектору, що проявилася ще більш яскраво після початку повномасштабної війни у 2022 р.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 р. стало безпрецедентним випробуванням для всіх інститутів держави та суспільства. Проте саме громадянське суспільство продемонструвало найвищу мобілізаційну здатність і стало одним із ключових факторів стійкості держави у перші місяці війни. З початком бойових дій громадяни взяли на себе ініціативу там, де держава фізично не встигала реагувати: від евакуації цивільного населення до забезпечення армії, інформаційного фронту та гуманітарної підтримки. Цей

процес започаткував нову хвилю формування громадських організацій, рухів і неформальних об'єднань, що діють у надзвичайно динамічних і небезпечних умовах. За спостереженнями британського журналіста й автора Т. Джуди, серед усіх регіонів світу, охоплених конфліктами за останні три десятиліття - від Балкан і Нігеру до Вірменії, Афганістану та Іраку - саме Україна вирізняється найвищим рівнем соціальної мобілізації [58].

Після 24 лютого 2022 р. в Україні спостерігається стрімке зростання кількості волонтерських ініціатив, благодійних фондів і громадських організацій. Вони часто виникали спонтанно: на рівні міст, громад, трудових колективів або навіть сусідських спільнот. Багато з них не мали офіційного статусу, проте швидко об'єднували значні ресурси та волонтерські мережі. Прикладами таких ініціатив є «Паляниця», «Спільнота допомоги переселенцям», «Львівський волонтерський штаб», «SaveUA», які з перших днів вторгнення займалися координацією гуманітарної допомоги, доставкою ліків, продуктів і одягу у гарячі точки [5].

Особливе місце у новій хвилі громадянської активності посіли організації, спрямовані на підтримку Збройних сил України. Фонд «Повернись живим», який існував ще з 2014 р., у 2022 р. перетворився на один із найбільших інституційних донорів оборонного сектору. Аналогічно стрімко зріс фонд «Сергія Притули», який розпочав діяльність із волонтерської допомоги, а згодом став потужним логістичним центром постачання техніки, дронів, тепловізорів та обладнання для військових підрозділів. Ці приклади свідчать про професіоналізацію громадського сектору - від стихійних зборів до системних структур з прозорими механізмами звітності та фінансового контролю [39].

У 2022-2023 рр. в Україні також з'явилися нові громадські рухи, орієнтовані на захист прав внутрішньо переміщених осіб, ветеранів і цивільного населення, постраждалого від війни. Так, платформи «Help Ukraine Center», «Repair Together», «Згряя» та інші зосередили свою діяльність на відбудові зруйнованих населених пунктів, створенні мереж психологічної допомоги, підтримці місцевих громад [5].

Громадянське суспільство також активно долучилося до міжнародної адвокації, численні українські НУО почали співпрацювати з іноземними фондами та правозахисними організаціями, документуючи воєнні злочини, просуваючи ідею створення спеціального трибуналу щодо агресії РФ. Важливою тенденцією стала цифровізація громадянських ініціатив. Соціальні мережі, платформи краудфандингу та цифрові інструменти звітності (зокрема, Monobank-збори, Patreon, SpivDiia, United24) забезпечили прозорість, швидкість та масштабність дій. Громадськість почала використовувати технології не лише для збору коштів, а й для координації допомоги, аналітики потреб та інформування населення [5]. У цьому сенсі волонтерський сектор перетворився на окрему «екосистему», що працює за принципами оперативного управління, часто ефективніше за державні інститути.

Нові громадські рухи також відіграли важливу роль у підтримці культурного та інформаційного фронту. Ініціативи «Музика оборони», «Медіа фронт», «Інститут масової інформації» активно борються з російською пропагандою, поширюють правдиві наративи про події в Україні, зміцнюючи інформаційну стійкість суспільства. Паралельно виникла хвиля мистецьких і освітніх проєктів, спрямованих на збереження ідентичності, підтримку ветеранів культури та молоді, яка волонтерить у сфері медіа, кіно, архітектури чи дизайну [5].

Таким чином, після початку повномасштабної війни українське громадянське суспільство зазнало глибокої трансформації. Воно стало більш структурованим, технічно оснащеним і стратегічно орієнтованим. Його головна риса - гнучкість та здатність швидко реагувати на загрози - перетворилася на системну силу, що зміцнює обороноздатність країни, підвищує довіру між громадянами та державою і створює підґрунтя для післявоєнного відновлення [27].

Війна радикально змінила не лише масштаби, а й саму сутність діяльності громадських організацій в Україні. Якщо до 2022 р. їхня робота здебільшого зосереджувалася на розвитку демократії, моніторингу державної політики,

захисті прав людини, екологічних або освітніх проєктах, то після початку повномасштабного вторгнення відбулося глибоке переосмислення їхніх пріоритетів, організаційних структур і механізмів взаємодії. Громадські інститути змушені були адаптуватися до умов воєнного часу, переорієнтувавши свою діяльність на безпекові, гуманітарні та антикризові завдання. Насамперед змінилася сама структура громадського сектору. Значна частина організацій перейшла від ієрархічних, бюрократизованих моделей до гнучких горизонтальних мереж, які дозволяють швидше приймати рішення і мобілізувати ресурси. Така децентралізована модель забезпечила стійкість навіть за умов втрати офісів, логістичних шляхів або обмежень у комунікації. Наприклад, волонтерські об'єднання, що виникли у 2022 р., часто мають неформальний статус, але завдяки мережевій структурі можуть координувати діяльність у кількох регіонах одночасно - від збору коштів до розподілу гуманітарної допомоги [27].

Водночас громадські організації почали активно розвивати внутрішню професіоналізацію. Замість ентузіазму як основного ресурсу на перший план вийшли системність, менеджмент, фінансовий контроль, комунікаційна стратегія. Цей процес супроводжується появою спеціалізованих підрозділів - з логістики, фандрейзингу, міжнародних зв'язків, комунікацій. Так, великі фонди, як-от «Повернись живим», «Фонд Притули», Razom for Ukraine, фактично набули ознак парадержавних структур у сфері оборони, виконуючи частину функцій, які раніше належали державним органам [39].

Ще однією ключовою зміною стала інституціоналізація волонтерського руху. Багато ініціатив, що починали як тимчасові чи локальні, отримали офіційну реєстрацію, стабільне фінансування та міжнародну підтримку. Цей процес дозволив волонтерам легше співпрацювати з державними установами, міжнародними партнерами та бізнесом. При цьому на місцевому рівні сформувалися потужні об'єднання громадян, що поєднують функції соціального захисту, логістики та інформаційної безпеки. Наприклад, місцеві ініціативи у Харкові, Миколаєві, Чернігові та Запоріжжі зуміли організувати систему

евакуації цивільних, доставку гуманітарних вантажів і навіть роботу укриттів у перші місяці війни. Паралельно з цим суттєво змінилися функції громадських організацій. У воєнний період вони стали ключовими посередниками між суспільством і державою, забезпечуючи реалізацію принципу взаємної відповідальності. Частина з них зосередилася на гуманітарній допомозі, частина - на документуванні воєнних злочинів, правозахисній діяльності, психологічній реабілітації військових і цивільних. Інші - на контролі державних рішень у сфері безпеки, міжнародної допомоги та відбудови [30]. Така диверсифікація дозволила громадському сектору залишатися гнучким і реагувати на зміну контексту в реальному часі.

Важливою тенденцією стала інтеграція громадських організацій у міжнародні мережі. Українські НУО налагодили партнерства з іноземними фондами, урядами та гуманітарними структурами. Це не лише розширило доступ до ресурсів, але й посилило адвокаційну діяльність України на глобальному рівні. Наприклад, організації Truth Hounds, ZMINA, Центр громадянських свобод активно працюють над документуванням порушень прав людини, передаючи зібрані матеріали до Міжнародного кримінального суду та Ради ООН з прав людини. У 2022 р. саме «Центр громадянських свобод» отримав Нобелівську премію миру - як визнання внеску українського громадянського сектору у захист демократії в умовах війни [68].

Окрім того, зросла роль громадських організацій у плануванні післявоєнного відновлення. Вони вже сьогодні формують аналітичні бази даних, ініціюють дискусії про відбудову, сталий розвиток, участь громад у прийнятті рішень. Програми, як-от Rebuild Ukraine, U-Cycle, Екодія, демонструють, що громадянське суспільство не лише реагує на кризи, а й активно формує бачення майбутнього країни [5].

Отже, трансформація громадянського суспільства України після 2014 р. є одним із найяскравіших проявів суспільної еволюції в новітній історії держави. Починаючи з Революції Гідності, українці остаточно утвердили себе як активні суб'єкти політичного й соціального життя, здатні не лише вимагати змін, а й

безпосередньо їх реалізовувати. Події 2013-2014 рр. заклали підґрунтя для становлення нової культури громадянської участі - культури солідарності, взаємної підтримки та спільної відповідальності за майбутнє країни.

У період після Революції Гідності відбулася якісна модернізація громадського сектору: з'явилися нові ініціативи, професійні об'єднання, волонтерські та правозахисні рухи, які відіграли вирішальну роль у підтримці армії, просуванні реформ і контролі за владою. Цей досвід став безцінним під час повномасштабного вторгнення 2022 р., коли громадянське суспільство продемонструвало безпрецедентний рівень мобілізації, самоорганізації та стійкості. Саме воно стало опорою держави - матеріальною, інформаційною, гуманітарною та моральною. В умовах війни громадянський сектор набув нових рис: гнучкості, децентралізованості, цифрової активності та високого рівня професіоналізму. Організації перестали бути виключно інструментом громадського контролю - вони стали стратегічними партнерами держави, міжнародними комунікаторами й драйверами відновлення країни. Змінилася й сама структура громадянського суспільства: замість вертикальних форм з'явилися горизонтальні мережі, здатні ефективно функціонувати навіть у кризових умовах [30].

Таким чином, розвиток українського громадянського суспільства після 2014 р. можна розглядати як процес поступового перетворення з інституції опору на інституцію розвитку. Воно стало не лише відповіддю на виклики війни, а й фундаментом для побудови модерної, демократичної держави, в якій активна участь громадян - не виняток, а норма. Цей досвід є унікальним прикладом для інших країн, що прагнуть зміцнити свою стійкість через взаємодію між суспільством і державою навіть у найтяжчі історичні періоди.

3.2. Роль волонтерських та громадських ініціатив у протидії російській агресії

З початком російської агресії проти України у 2014 р., а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 р., волонтерський рух став однією з

ключових опор української держави. У періоди, коли державні інститути не встигали реагувати на масштаб викликів, саме волонтери взяли на себе значну частину функцій із забезпечення армії, цивільного населення та відновлення зруйнованої інфраструктури. Фактично, громадянське суспільство перетворилося на активного суб'єкта оборонного процесу, що діяв паралельно, а іноді й ефективніше за державні структури.

Волонтерський рух в Україні вирізняється масштабністю, гнучкістю та децентралізованим характером. У перші місяці повномасштабного вторгнення він об'єднав мільйони громадян, які спільно організовували збір коштів, закупівлю амуніції, транспорту, дронів, медикаментів, продуктів та засобів зв'язку. Значна частина цієї діяльності координувалася через соціальні мережі та краудфандингові платформи. Такий формат діяльності дозволив швидко реагувати на потреби фронту, оминати бюрократичні процедури й діяти максимально ефективно [21].

Серед найпомітніших напрямів волонтерської допомоги армії можна виділити:

1. Матеріально-технічне забезпечення військових. Волонтери збирають кошти на закупівлю автомобілів, дронів, бронежилетів, тепловізорів, оптичного обладнання, засобів зв'язку, генераторів тощо.
2. Медичну підтримку. Створюються ініціативи зі збору ліків, аптечок, турнікетів, а також організовується доставка медичного обладнання на передову.
3. Логістичну допомогу. Волонтери формують мережі транспортування вантажів, координують доставку гуманітарної та військової допомоги з-за кордону.
4. Інформаційну та навчальну діяльність. Частина волонтерів бере участь у підготовці інструктажів для військових, поширенні знань про безпеку, а також у кіберзахисті та інформаційній протидії ворогові.

5. Розробку інноваційних рішень. Завдяки волонтерам і приватним ініціативам розвиваються проєкти, пов'язані з виробництвом безпілотників, програмного забезпечення для розвідки та аналізу даних [21].

Одним із найвідоміших прикладів організованої волонтерської діяльності є фонд «Повернись живим», заснований у 2014 р. З початком повномасштабної війни він перетворився на один із найпотужніших благодійних фондів країни, який займається не лише матеріальною підтримкою Збройних сил, а й аналітичною, навчальною та технічною допомогою. Фонд фінансує закупівлю тепловізорів, дронів, автомобілів, оптичного обладнання та систем зв'язку, а також проводить підготовку військових фахівців у сфері ІТ та аналітики [39].

Не менш показовою є діяльність Благодійного фонду Сергія Притули, який став символом нового покоління волонтерів. Його команда залучає значні кошти від громадян, бізнесу та діаспори для забезпечення армії високотехнологічними засобами: безпілотниками, бронетехнікою, оптичним і комунікаційним обладнанням. Зокрема, саме завдяки народним внескам фонд закупив супутникову систему «ICEYE», що суттєво посилила розвідувальні можливості Збройних сил України [26].

Важливу роль відіграють і численні регіональні ініціативи, які виникають у громадах по всій країні. Наприклад, у Львові, Дніпрі, Запоріжжі, Одесі та інших містах волонтери створюють логістичні центри, де збирають та сортують гуманітарну допомогу, виготовляють маскувальні сітки, ремонтують техніку, шиють військову форму. Часто ці ініціативи формуються навколо місцевих активістів або малих бізнесів, що свідчить про високий рівень самоорганізації громадян.

Волонтерська активність також охопила українську діаспору. Українці за кордоном створюють численні спільноти для збору коштів і закупівлі необхідного обладнання для Збройних сил. Акції на підтримку України відбуваються у Варшаві, Берліні, Лондоні, Нью-Йорку, Торонто та інших містах світу. Як зазначає Світовий конгрес українців: «24 лютого 2024 року українські

громади та організації діаспори провели 1023 акції на підтримку України у 746 містах 69 країн світу на всіх континентах, включно з Антарктидою» [32]. Таким чином, волонтерський рух вийшов за межі державних кордонів, перетворившись на глобальну мережу солідарності.

Слід зазначити, що волонтери не лише забезпечують армію матеріальними ресурсами, а й формують позитивний імідж українського спротиву у світі. Їхня діяльність демонструє високий рівень громадянської свідомості, взаємної підтримки та національної єдності. У цьому сенсі волонтерський рух став не лише інструментом матеріальної допомоги, а й важливою моральною опорою як для військових, так і для суспільства загалом. Водночас масовий характер волонтерства сприяв трансформації суспільно-політичної культури. Громадяни, які брали участь у волонтерських проєктах, відчули власну відповідальність за долю держави, навчилися ефективно співпрацювати, координувати дії та досягати результатів поза межами бюрократичної системи. Це створює передумови для подальшого посилення громадянського суспільства й формування нової якості взаємодії між владою та громадянами.

Починаючи з 2014 р. та особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 р., потік внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні зріс до мільйонів людей. За даними OECD (червень 2024), після повномасштабного вторгнення офіційно зареєстровано 3,5 млн ВПО, а ще близько 1,4 млн осіб були переміщені до 24 лютого 2022 р. [61]. Цей процес став одним із найбільших соціальних викликів в історії сучасної України. Державні служби часто не встигали забезпечити ефективне реагування на надзвичайні потреби переміщених осіб та постраждалих від бойових дій, що створювало ризик гуманітарної кризи. У таких умовах активізувалися численні волонтерські та громадські ініціативи, які взяли на себе вирішення нагальних соціальних проблем, забезпечуючи базові потреби людей, що втратили житло, роботу або близьких.

Волонтери надають широкий спектр допомоги, який можна умовно класифікувати за ключовими напрямками:

1. Житлова підтримка та тимчасове розміщення. Одним із

найважливіших завдань волонтерів є організація тимчасового прихистку для ВПО. Громадські організації та окремі громадяни створюють або координують програми тимчасового розселення у приватних квартирах, готелях, гуртожитках та комунальних приміщеннях. Наприклад, у Львові волонтери сформували мережу «кімнат на добу» для сімей, що прибули з постраждалих регіонів Донеччини та Харківщини. У Дніпрі та Запоріжжі локальні ініціативи спільно з бізнесом облаштовують спеціальні центри, де ВПО можуть отримати не лише дах над головою, а й первинну соціальну підтримку та консультації щодо інтеграції в громаду.

2. Забезпечення продуктами та медичними засобами. Волонтери активно збирають і розподіляють продукти харчування, одяг, медикаменти та засоби гігієни. Важливу роль відіграють мобільні пункти допомоги у найбільш постраждалих районах, що дозволяє оперативно надавати підтримку людям, які втратили доступ до базових ресурсів. Благодійний фонд «Tabletochki» забезпечує медичну підтримку дітям з онкологічними захворюваннями, а ініціативи локальних громад покривають потреби дорослих і людей похилого віку, що особливо вразливі у період війни. Часто волонтери організовують доставку допомоги безпосередньо у будинки переселенців, що значно полегшує їхнє життя та дозволяє зменшити соціальну напругу [67].
3. Психологічна та соціальна підтримка. В умовах війни не менш важливою є допомога психологів, соціальних працівників та волонтерів, що спеціалізуються на реабілітації постраждалих. Волонтерські центри надають консультації, організовують групи підтримки та тематичні тренінги для дітей і дорослих, які пережили травму. Наприклад, ініціативи «Психологічна допомога» від БФ «Право на захист» проводять онлайн-консультації для ВПО, та постраждалим від воєнних дій, що перебувають у віддалених

регіонах. Така діяльність сприяє не лише психоемоційному відновленню людей, а й їхній швидшій інтеграції у нові громади [3].

4. Освітня підтримка дітей та молоді. Волонтери організовують додаткові заняття, мовні курси, гуртки та дистанційне навчання, щоб забезпечити безперервний освітній процес для дітей ВПО. Особливо важливими є програми, що допомагають адаптуватися до нового навчального середовища та компенсувати прогалини у знаннях, які виникли через переїзд. Ініціативи «Освіторія», а також місцеві школи та громадські проєкти, забезпечують доступ до освіти тисячам дітей, створюючи умови для нормального розвитку та соціалізації [28].
5. Соціальна інтеграція та зайнятість. Волонтери сприяють адаптації переселенців у нових громадах, допомагаючи їм знайти роботу, навчальні програми та професійну перепідготовку. Платформа «Work.ua» у партнерстві з громадськими організаціями активно залучає ВПО до ринку праці, створюючи можливості для самостійного заробітку та інтеграції у суспільство. Крім того, волонтери організовують культурні та соціальні заходи, що сприяють формуванню відчуття спільноти та підтримки серед переселенців [41].

Особливістю волонтерської допомоги є її гнучкість і швидкість реагування. В умовах війни, коли потреби змінюються щодня, централізовані державні програми часто не можуть забезпечити миттєве реагування. Волонтери, завдяки горизонтальній організації та локальному знанню ситуації, здатні оперативно доставляти допомогу у райони активних бойових дій та найбільш постраждалі громади, швидко реагуючи на нові виклики.

Іншим важливим аспектом є партнерство між державою, бізнесом та громадським сектором. Компанії та приватні підприємці надають приміщення для переселенців, транспорт для логістики гуманітарної допомоги, фінансову підтримку. Це дозволяє значно підсилити ефект волонтерських ініціатив,

охопити більшу кількість людей, що потребують допомоги, та забезпечити комплексний підхід до їхнього вирішення [38].

Підтримка ВПО та постраждалих від війни демонструє високий рівень організованості та солідарності українського громадянського суспільства. Волонтерські ініціативи не лише задовольняють базові потреби людей, а й сприяють соціальній стабільності, інтеграції переселенців у нові громади, формуванню атмосфери взаємодопомоги та солідарності у суспільстві. Вони також слугують важливим елементом гуманітарної стратегії країни, допомагаючи державі ефективно протидіяти наслідкам агресії та відновлювати соціальну тканину постраждалих регіонів.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну спричинило колосальний тиск на державні інститути та громади. Традиційні механізми управління і реагування на кризу, що спираються на вертикальні структури та бюрократичні процедури, часто виявилися неефективними в умовах швидко змінної ситуації та обмежених ресурсів. У відповідь на це громадяни активно формували альтернативні структури координації, що базуються на взаємодії на рівних, без формальної ієрархії, та опираються на довіру й спільний досвід. Такі мережі стали фундаментом для мобілізації ресурсів, організації допомоги та підтримки населення, яке постраждало від конфлікту [38].

Одним із ключових аспектів цього процесу є спонтанність та гнучкість організаційних форм. Локальні ініціативи виникають у відповідь на конкретні проблеми, які потребують швидкого вирішення. Наприклад, у перші дні війни в Києві та Харкові мешканці організовувалися через Telegram-канали та локальні чати для доставки гуманітарної допомоги, транспортування людей із зон обстрілів, організації тимчасового житла та забезпечення ліками. Такі об'єднання не мали формального керівництва, проте завдяки горизонтальній взаємодії вони забезпечували значно швидший і ефективніший розподіл ресурсів, ніж офіційні державні структури. Розвиток цих мереж демонструє важливу соціальну функцію - формування довіри та соціального капіталу. Коли люди взаємодіють безпосередньо, вони бачать результати власних дій і вплив

своїєї участі на життя інших. Це створює відчуття спільності та відповідальності за результат, підсилює соціальні зв'язки та сприяє згуртованості громад. Наприклад, у Львові локальні волонтерські групи, які спершу займалися доставкою гуманітарної допомоги, поступово трансформувалися у більш широкі спільноти, що координували роботу з переселенцями, організацію освітніх та культурних ініціатив і підтримку ветеранів. Довіра між учасниками дозволяла ефективно розподіляти обов'язки та реагувати на непередбачувані виклики, навіть у умовах постійного ризику [38].

Горизонтальні мережі також виступають платформою для розвитку громадянської компетентності та колективної відповідальності. Учасники набувають досвіду оцінки ризиків, управління ресурсами, планування логістики та організації взаємодії з іншими організаціями. Ці навички не лише підвищують ефективність діяльності мереж під час війни, а й формують новий тип громадянської активності, що є цінним ресурсом для відновлення громади та розвитку громадянського суспільства у мирний час. Таким чином, війна стимулює не лише спонтанну самоорганізацію, а й формування структурованого соціального досвіду, здатного підтримувати громаду у кризові та посткризові періоди.

Особливе значення ці мережі мають для психологічної підтримки населення. Учасники об'єднань відчують, що вони можуть впливати на ситуацію та робити конкретні кроки для допомоги іншим, що знижує рівень тривоги та почуття безпорадності. Для внутрішньо переміщених осіб та постраждалих громадян такі мережі забезпечують не лише матеріальну допомогу, а й соціальну інтеграцію, психологічну підтримку та відчуття участі у житті спільноти. Це особливо важливо у довгостроковій перспективі, оскільки війна не лише руйнує фізичну інфраструктуру, а й соціальні зв'язки, а такі мережі допомагають їх відновлювати.

Важливим аспектом розвитку є їхня здатність до масштабування та поширення практик. Досвід локальних ініціатив у великих містах, таких як Львів, Дніпро чи Харків, часто стає моделлю для інших громад. Менші міста та села

адаптують ці практики під власні умови, що створює міжрегіональні мережі взаємопідтримки. Це дозволяє координувати гуманітарну допомогу, обмінюватися ресурсами та досвідом, а також формувати спільне розуміння пріоритетів у різних частинах країни. Відтак ці мережі стають не лише локальними, а й національними інструментами мобілізації громадянського суспільства.

Крім гуманітарної діяльності, слід зазначити роль громадянського суспільства у відновленні соціальної тканини. Вони включають освітні, культурні та соціальні ініціативи, які допомагають підтримувати суспільну згуртованість і формувати активну громадянську позицію. Учасники отримують не тільки можливість допомагати, а й здобувають соціальний досвід, навички колективного прийняття рішень та управління ресурсами, що залишаються цінними після завершення активних бойових дій. Таким чином, розвиток горизонтальних мереж довіри і самоорганізації демонструє, що громадянське суспільство здатне ефективно функціонувати навіть у кризових умовах, компенсуючи прогалини державних інституцій. Вони забезпечують мобілізацію ресурсів, соціальну підтримку населення, інтеграцію постраждалих груп і формування нових моделей колективної взаємодії. Цей процес не лише сприяє виживанню громад у складних умовах, а й закладає фундамент для зміцнення соціальної стійкості держави та розвитку активного громадянського суспільства у довгостроковій перспективі [30].

Досвід України у протидії російській агресії демонструє, що волонтерські та громадські ініціативи стали невід'ємною частиною системи національної стійкості та соціальної мобілізації. Організована допомога армії, підтримка внутрішньо переміщених осіб і розвиток горизонтальних мереж взаємодії показали, що громадянське суспільство здатне ефективно компенсувати обмеження державних інституцій у кризових умовах. Волонтерський рух забезпечив швидку доставку ресурсів, спорядження та гуманітарної допомоги, що стало критично важливим для підтримки обороноздатності країни. Підтримка ВПО та постраждалих дозволила не лише зменшити гуманітарні втрати, а й

інтегрувати вразливі групи населення у соціальні процеси, зберігаючи цілісність громад [9].

Отже, волонтерські та громадські ініціативи виконують не лише оперативні функції допомоги та підтримки, а й стратегічну роль у формуванні стійкого громадянського суспільства. Вони демонструють, що ефективність суспільної взаємодії у кризових умовах базується не на формальних інститутах, а на здатності громадян до колективної дії, довірі та готовності брати відповідальність за результат. Такий досвід є важливим уроком для подальшого зміцнення громадянського суспільства в Україні та розвитку його здатності протидіяти майбутнім кризам.

3.3. Перспективи розвитку та посилення громадянського суспільства у післявоєнний період

Після завершення активної фази війни Україна зіткнеться з надзвичайно складним і багатовимірним етапом - періодом післявоєнної відбудови. Цей етап не обмежується лише фізичним відновленням зруйнованої інфраструктури, а передбачає глибокі соціальні, політичні та інституційні трансформації. Післявоєнне суспільство неминуче стикається з дилемою: як поєднати швидкість відбудови з демократичними принципами, забезпечити соціальну справедливість та не допустити відкату до авторитарних практик.

Одним із ключових викликів стане відновлення довіри між державою, громадянами та інституціями, адже війна призвела не лише до фізичних руйнувань, але й до глибоких психологічних і соціальних травм. Мільйони людей пережили вимушене переселення, втрату близьких, втрату житла, а отже і базового відчуття безпеки. Це породжує ризики суспільної фрагментації, поляризації між тими, хто залишився в Україні, і тими, хто був змушений виїхати за кордон, між військовими та цивільними, центром і регіонами. У цих умовах саме громадянське суспільство здатне відіграти роль посередника у відновленні діалогу, солідарності та взаєморозуміння [35].

Другим важливим викликом стане ефективне управління міжнародною

допомогою. Після перемоги Україна очікує на масштабну фінансову підтримку з боку ЄС, США, міжнародних фінансових інституцій і донорів. Однак без прозорого механізму розподілу коштів та участі громадянського суспільства у контролі за відбудовою існує ризик зловживань, корупції та нецільового використання ресурсів [20].

Досвід повоєнної реконструкції країн Балкан, Іраку чи Афганістану демонструє, що відсутність належного громадського контролю може призвести до неефективності та навіть до відновлення старих патронатних схем. Водночас залучення НУО та громадських ініціатив до моніторингу і публічної звітності здатне підвищити довіру до держави та сприяти формуванню нової культури прозорості. Важливим викликом залишиться також реінтеграція ветеранів та постраждалих від війни громадян. Питання психологічної підтримки, професійної адаптації, доступу до освіти та медицини вимагатимуть не лише державних програм, а й активної участі громадських організацій. Уже зараз в Україні діють ініціативи на кшталт Veteran Hub, Повернись живим, Разом-UA, які накопичили цінний досвід у сфері соціальної реінтеграції. У післявоєнний період ці організації можуть стати основою ширшої мережі підтримки, що поєднає громадський сектор, бізнес і місцеве самоврядування [5].

Разом із тим, у післявоєнній відбудові криються і значні можливості для розвитку громадянського суспільства. Війна стимулювала потужну мобілізацію суспільства: з'явилися тисячі волонтерських об'єднань, ініціатив із гуманітарної допомоги, інформаційного спротиву, відновлення громад. Цей потенціал солідарності, самоорганізації та відповідальності може стати фундаментом для розбудови більш зрілої демократії. Як свідчить досвід післявоєнної Польщі чи Хорватії, громадянські рухи, що виникли у кризовий період, згодом перетворилися на впливові інституції, які активно впливали на політичні процеси, сприяли децентралізації та підзвітності влади.

Ще однією можливістю є оновлення державних інституцій через залучення громадського сектору до ухвалення рішень. Післявоєнна реконструкція може стати поштовхом до реформи системи управління, коли держава перестане бути

єдиним центром прийняття рішень, а стане партнером громад. Уже сьогодні в Україні реалізуються ініціативи співпраці держави та НУО в межах Recovery Platform, Rebuild Ukraine та місцевих програм участі громадян у плануванні відбудови. Розширення цих механізмів сприятиме не лише підзвітності, а й формуванню культури спільної відповідальності [20].

Післявоєнний період стане випробуванням зрілості українського суспільства та водночас історичним шансом. Від того, чи зможе громадянське суспільство використати накопичений під час війни потенціал, залежатиме, чи перетвориться відбудова України на формальний процес освоєння коштів, чи на глибоку демократичну трансформацію, засновану на довірі, солідарності та активній участі громадян.

Під час війни українське суспільство продемонструвало небачений рівень самоорганізації: тисячі волонтерів, благодійних фондів, місцевих ініціатив узяли на себе функції, які раніше належали виключно державі - від евакуації населення до забезпечення армії. Ця спроможність діяти колективно без примусу зверху є безцінним ресурсом для післявоєнного розвитку демократії. Громадянські об'єднання, що народилися у відповідь на виклики війни, тепер можуть стати основою для формування нової політичної культури - культури відповідальності, довіри та співучасті [20].

Водночас зміцнення демократії неможливе без глибокої трансформації правової системи. У цьому контексті громадянське суспільство має виступати не лише спостерігачем, а й активним учасником законотворчого процесу. Розвиток правової держави передбачає, що суспільство здатне не просто вимагати справедливості, а брати участь у формуванні норм і процедур, які цю справедливість забезпечують. Уже зараз правозахисні організації, такі як: Центр прав людини ZMINA, Українська Гельсінська спілка з прав людини, DEJURE Foundation, - беруть участь у розробці реформ судової системи, антикорупційного законодавства, механізмів захисту внутрішньо переміщених осіб [5]. У післявоєнний період ця участь має не лише продовжитися, а й інституціоналізуватися через створення сталих консультативних рад,

громадських експертних груп при органах влади, регулярний громадський моніторинг судових рішень.

Зміцнення демократії також неможливе без розвитку локального рівня громадської активності. Під час війни саме громади стали ядром стійкості: вони приймали переселенців, організовували оборону, забезпечували комунікацію між людьми. Тепер цей досвід може стати базою для децентралізованого управління, коли рішення прийматимуться не зверху, а на місцях - у партнерстві між владою і громадянами. У цьому сенсі концепція «спільної відповідальності» (co-governance), яка вже застосовується в окремих містах, як-от Львів чи Чернівці, має потенціал поширитися на всю країну, створивши мережу живих демократичних практик. Важливим аспектом є і відновлення суспільної довіри, адже без неї будь-яка демократія залишається формальною. Довіра не з'являється автоматично, вона виростає з постійного діалогу між державою та суспільством, з відкритості, з готовності влади звітувати, а громадян - брати відповідальність. У цьому процесі медіа, освітні ініціативи, правозахисні кампанії відіграють ключову роль. Громадські організації можуть формувати простір критичного мислення та правової свідомості, пояснюючи людям не лише їхні права, а й механізми їх реалізації [9].

У післявоєнний період українське громадянське суспільство має шанс перейти від ролі «волонтера в кризі» до ролі архітектора політичних змін. Якщо у 2014-2022 рр. воно здебільшого діяло реактивно - відповідаючи на виклики, то тепер його завдання полягає в тому, щоб діяти стратегічно: створювати візію справедливої, інклюзивної та правової держави. І саме від того, наскільки глибоко ця візія буде інтегрована у політичні та інституційні процеси, залежатиме, чи зможє Україна стати не лише відновленою, а оновленою демократією.

Післявоєнний розвиток України неминуче пов'язаний із процесом європейської інтеграції, який виступає не лише політичною метою, а й системним орієнтиром для відновлення держави. Європейський напрям визначає стандарти, за якими Україна вибудовуватиме свої інституції, економіку та

політичну культуру. Проте європеїзація - це не тільки реформи на рівні державних органів. Це, передусім, внутрішня трансформація суспільства, де центральне місце посідає активний, відповідальний та зрілий громадський сектор. Саме він є сполучною ланкою між владою, громадянами та міжнародною спільнотою, яка супроводжує Україну на її шляху до членства в ЄС. Війна, попри її руйнівні наслідки, парадоксальним чином посилила процеси європеїзації. Українці, як суспільство, продемонстрували високий рівень солідарності, самоврядування та здатності до взаємодії - цінності, що становлять ядро європейської демократії. Це створює унікальну передумову для того, щоб після завершення війни громадянський сектор став провідним чинником у реалізації реформ, спрямованих на наближення України до стандартів ЄС. Йдеться не лише про імплементацію законодавства, а й про формування соціального капіталу, що ґрунтується на довірі, горизонтальних зв'язках та спільній відповідальності за майбутнє країни [25].

Одним із ключових напрямів розвитку партнерства стане інституційна взаємодія між українськими громадськими організаціями та європейськими інституціями. Упродовж останніх років дедалі більше українських ініціатив залучаються до спільних проєктів у межах програм EU4Ukraine, Horizon Europe, Creative Europe, Europe for Citizens [5]. Такі програми дають не лише фінансову підтримку, а й формують середовище професійного навчання, де українські громадські діячі переймають досвід управління, стратегічного планування та адвокації інтересів громадян. Важливо, що цей досвід поступово змінює внутрішню структуру українських організацій - вони стають менш залежними від донорів і більше орієнтованими на довгострокову сталість та професіоналізацію.

Разом із тим, інтеграція в європейський простір не позбавлена ризиків. Одним із викликів є асиметрія ресурсів і компетенцій між українськими та європейськими партнерами. Часто українські організації мають високий рівень мотивації, але бракує кадрової спроможності або технічних знань для ефективної участі у великих європейських ініціативах. Це створює ризик того, що співпраця

залишиться формальною, а не стратегічною. Подолати цей дисбаланс можна через створення національних навчальних платформ для громадських лідерів, підтримку менторських програм за участі європейських експертів, а також через розвиток партнерств між українськими організаціями та муніципалітетами, які вже мають досвід міжнародної кооперації [25].

З іншого боку, європейська інтеграція відкриває для України можливість нового рівня легітимності громадянського сектору. Після вступу до ЄС саме громадські структури стануть інструментом донесення позиції українського суспільства до європейських інституцій, братимуть участь у спільних консультаціях із Єврокомісією, Радою Європи, Європейським парламентом. Це дозволить забезпечити постійний обмін ідеями, контроль за імплементацією угод, а також сприятиме формуванню репутації України як активного та надійного учасника європейських процесів.

Важливо розуміти, що інтеграція - це не лише односторонній процес адаптації України до європейських правил. Це також внесок самої України в розвиток європейського громадянського простору. Український досвід виживання та самоорганізації під час війни може стати унікальним прикладом для всієї Європи, де останні роки спостерігається зниження рівня політичної активності громадян і зростання недовіри до демократичних інституцій. Українські ініціативи можуть запропонувати нову модель «активної демократії», заснованої на солідарності, взаємодопомозі та реальній участі громадян у вирішенні проблем, а не лише на формальному голосуванні. У цьому контексті особливої ваги набуває регіональний вимір інтеграції. Українські громади, особливо прикордонні області, уже сьогодні розвивають партнерства з польськими, словацькими, румунськими та угорськими регіонами. Ці зв'язки можуть перерости у сталі платформи міжмуніципальної співпраці, спільних культурних і соціальних проєктів, програм транскордонного розвитку. Така співпраця не лише сприяє економічному відновленню, а й формує реальні людські зв'язки, які зміцнюють європейську єдність на рівні «знизу догори» [25].

Отже, післявоєнна інтеграція України в європейський простір - це не

просто технічне виконання умов членства в ЄС, а процес глибокої суспільної трансформації. Громадянський сектор у цій системі є каталізатором змін, який забезпечує відкритість, прозорість та участь громадян у прийнятті рішень. Саме через партнерство з європейськими інституціями, розвиток горизонтальних зв'язків і збереження власної унікальної ідентичності Україна зможе не лише стати частиною Європи, а й суттєво оновити її, надавши європейській ідеї нової енергії та сенсу.

ВИСНОВОК

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна стверджувати, що громадянське суспільство є одним із ключових чинників забезпечення життєстійкості нації в умовах війни. Його роль у періоди збройних конфліктів набагато ширша, ніж у мирний час: воно стає не лише посередником між державою та громадянами, а й рушійною силою мобілізації, координації, відновлення та навіть морального спротиву. Саме активність громадян, їхня здатність до самоорганізації, солідарності та взаємодопомоги визначають, наскільки держава може вистояти перед зовнішніми викликами і відновитися після них.

У першому розділі було доведено, що поняття громадянського суспільства постійно еволюціонує. Якщо раніше воно розглядалося переважно як сукупність інституцій поза межами державної влади, то сучасні підходи трактують його як складну систему взаємодії, де держава, бізнес і громадські структури спільно формують політику суспільного розвитку. У кризових і воєнних умовах ця взаємодія набуває нового змісту. Громадські організації починають виконувати функції, які держава не встигає або не здатна виконати - від організації гуманітарних коридорів і медичної допомоги до протидії дезінформації та підтримки психологічної стійкості населення.

Міжнародний досвід, розглянутий у другому розділі, показав, що громадянське суспільство стає глобальним актором у справах миру і безпеки. Балканські ініціативи з примирення, близькосхідні рухи за права людини, африканські проєкти постконфліктного відновлення, усі ці приклади демонструють, що активна участь громад у подоланні наслідків війни має не лише практичний, а й глибокий моральний вимір. Вони повертають людям гідність, сприяють формуванню довіри між етнічними та релігійними групами, зменшують ризики повторення насильства. Особливо важливу роль у цьому процесі відіграє партнерство громадських структур із міжнародними інституціями - такими як ООН, Європейський Союз, Червоний Хрест, Amnesty International, які забезпечують не лише ресурсну підтримку, а й міжнародну

легітимність їхньої діяльності.

Український досвід, розкритий у третьому розділі, є унікальним феноменом у сучасній світовій історії. З 2014 р. громадянське суспільство України пройшло шлях від спонтанних волонтерських ініціатив до розгалуженої мережі організацій, здатних ефективно впливати на суспільно-політичні процеси. Події Революції Гідності стали каталізатором глибокої трансформації громадянської активності: суспільство навчилося діяти незалежно від держави, але у співпраці з нею. В умовах повномасштабної війни після 2022 р. волонтерський рух набув безпрецедентних масштабів - від збору коштів на військову техніку до підтримки внутрішньо переміщених осіб, організації навчання, психологічної допомоги, евакуації та культурної підтримки. Ці процеси створили нову якість соціальних зв'язків - горизонтальну, засновану на довірі, відповідальності та спільній меті.

Водночас громадянське суспільство стало ключовим чинником міжнародної суб'єктності України. Через ініціативи НУО, активну діяльність правозахисників, журналістів, благодійних фондів Україна змогла донести до світової спільноти правду про війну, мобілізувати підтримку союзників, сформувати потужну мережу міжнародної солідарності. Саме через громадський вимір Україна стала не лише об'єктом допомоги, а й прикладом для інших країн, які шукають способи зміцнення суспільної стійкості перед агресією.

У післявоєнний період перед українським громадянським суспільством постануть нові виклики: від участі у процесах відбудови до контролю за ефективністю використання міжнародної допомоги, від сприяння примиренню до формування культури пам'яті. Водночас відкриваються і великі можливості: розширення співпраці з європейськими партнерами, участь у спільних програмах розвитку, посилення інституційної спроможності. Важливо, щоб держава бачила у громадянському суспільстві не конкурента, а партнера, а громадяни зберегли рівень солідарності, який проявився під час війни.

Підсумовуючи, можна сказати, що громадянське суспільство - це не просто сукупність організацій чи волонтерських ініціатив. Це колективна свідомість

нації, її моральний і духовний імунітет. У часи війни воно стає опорою держави, у мирний час - гарантом демократії. Міжнародний досвід підтверджує: саме там, де суспільство активне, відповідальне й організоване, відновлення після конфлікту проходить швидше, а ризики повторення насильства - нижчі. Україна сьогодні створює власну модель громадянського спротиву і взаємодії, яка може стати прикладом для світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про внесення змін до статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» щодо уточнення кола суб'єктів декларування» від 23.03.2017 № 1975-VIII // Голос України. 2017. № 59.
2. Бельська Т. Конфлікт і консенсус як способи вирішення соціальних протиріч // Ефективність державного управління : збірник наукових праць. 2014. Вип. 40. С. 178-185.
3. Благодійний фонд «Право на захист». Психологічна допомога. URL: <https://r2p.org.ua/category/psykholohichna-dopomoha>
4. Васільєва Л. М. Роль громадянського суспільства у збереженні механізму управління суспільством та державою // Публічне адміністрування і управління в Україні. 2022. Вип. 32. С. 27-30.
5. Волонтерська платформа УВС. Список організацій. URL: <https://platforma.volunteer.country/organizations>
6. Врадій О. Проблеми взаємодії міжнародних структур і неурядових організацій в Україні // Віче. 2015. № 6. С. 7-11.
7. Гегель, Г. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчука, М. Кушніра. Київ : Юніверс, 2000. 336 с.
8. Горбатенко В., Кресніна І., Кукуруз О. Правові механізми взаємодії держави і громадянського суспільства в Україні: історичний досвід і виклики сучасності: наукова записка. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013.
9. Горобець В. В. Громадянські ініціативи та їх роль у захисті прав людини під час війни в Україні // Політикус. 2024. Вип. 5. С. 19-23.
10. Громадянське суспільство України в умовах війни : аналітичний звіт / Київський міжнародний інститут соціології. Київ : ІСАР «Єднання», 2023. 64 с.
11. Даль, Р. А. Поліархія: участь у політичному житті та опозиція. Харків : Каравела, 2002. 216 с.

12. Державна служба статистики України. Головна сторінка. URL: <https://stat.gov.ua/uk>
13. Інформаційна довідка Європейського інформаційного центру при Верховній Раді України. Роль громадських організацій у формуванні публічної політики. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28925.pdf>
14. Ковальчук В. Громадянська участь в процесі здійснення врядування та легітимації публічної влади в Україні // Український часопис конституційного права. 2024. № 4. С. 32-43.
15. Колодій А. Сутність та різновиди громадянського суспільства // Думки з приводу. URL: https://political-studies.com/?page_id=178
16. Корольчук О. Л. Національна стійкість до демократії: український досвід // Вісник Нац. наук. центру «Інститут аграрної економіки». 2021. № 2. С. 34-46.
17. Кривошеїн В. В. Вплив «революції гідності» на політичну та правову культуру українського суспільства // Вісник нац. ун-ту «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Політологія. 2016. № 2. С. 37-58.
18. Кудряченко А. І., Зубченко О. М., Віднянський С. В. та ін. Роль міжнародних організацій у діяльності інститутів громадянського суспільства в Україні. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2015. 88 с.
19. Локк, Д. Два трактати про правління / пер. з англ. П. Содомори. Київ : Наш Формат, 2020. 312 с.
20. Луцевич О. Участь громадянського суспільства у відновленні України : аналітичне дослідження. Лондон : Chatham House, 2023. 27 с.
21. Манелюк Ю. М., Луценко В. Р., Савчук Н. І. Волонтерський рух України в умовах військової агресії // Політикус. 2022. № 6. С. 29-33.
22. Маркс, К., Енгельс, Ф. До критики гегелівської філософії права / Вибрані твори. 2-ге вид. Т. 1. Київ : Держполітвидав, 1955. С. 415.
23. Мигаль М. Розвиток громадянського суспільства в умовах війни: рекомендації для міжнародних партнерів // Інститут аналітики та адвокації. 17 жовт. 2023. URL: <https://analytics.org.ua/publications/civil-society-war->

recommendations/

24. Миротворчий досвід Північної Ірландії обговорили на міжнародному семінарі // Релігійно-інформаційна служба України (РІСУ). 22 жовт. 2024. URL: https://risu.ua/mirotvorchiy-dosvid-pivnichnoyi-irlandiyi-obgovorili-na-mizhnarodnomu-seminari_n145672

25. Мужилівська А., Самков О. Україна на шляху до євроінтеграції: основні етапи та перспективи розвитку співробітництва з ЄС // Сучасний науковий журнал. 2024. № 5. С. 88-96.

26. Народний супутник // Благодійний фонд Сергія Притули. 2022. URL: <https://prytulafoundation.org/about/projects/archive/peoples-satellite>

27. Національний інститут стратегічних досліджень. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні (2022-2023 рр.) : аналітична доповідь. Київ, 2024.

28. Освіторія. Освітня платформа та громадська організація. URL: <https://osvitoria.org/>

29. Падалка Г., Бікла О., Білоскурський А. Потреби та проблеми організацій громадянського суспільства в умовах війни: аналітичний звіт. Київ : Фонд «Східна Європа», 2023. 68 с.

30. Панькова О. В., Касперович О. Ю. Український волонтерський рух в умовах збройної російської агресії // Журнал європейської економіки. 2022. Т. 21, № 3. С. 277-290.

31. Розвиток громадянського суспільства в умовах воєнного часу / ред. кол.: В. В. Воронкова, О. В. Ковальчук, І. М. Гончаренко та ін. ; Державна установа «Інститут соціальної та політичної психології НАПН України». Київ: ДПН НАН України, 2023. 216 с.

32. Світовий конгрес українців. Рекордна світова акція до 24 лютого: понад 1000 подій у 69 країнах. 2024. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/rekordna-svitova-akczyia-do-24-lyutogo-ponad-1000-podij-u-69-kra%20d1%97nah/>

33. Співпраця парламентських комітетів з неурядовими організаціями в

Україні : аналітичний звіт. Київ : Парламентський центр ; Лабораторія законодавчих ініціатив, 2025. 60 с. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2025/05/ali_cooperation_vru_ngo.pdf

34. Схід SOS. Про фонд // Офіційний сайт благодійного фонду «Схід SOS». URL: <https://east-sos.org/about-fund/>

35. Таміліна Л. Чи довіряють українці демократичним інститутам? Інституційна впевненість і демократія на тлі війни в Україні // VoxUkraine. 23 груд. 2024. URL: <https://voxukraine.org/chy-doviryayut-ukrayintsi-demokratychnym-instytutam-instytutsijna-vpevnenist-i-demokratiya-na-tli-vijny-v-ukrayini>

36. Токвіль, А. Про демократію в Америці : пер. з фр. Г. Філіпчука. Київ : Основи, 1999. 590 с.

37. Требін М. П. Громадянське суспільство в Україні: реальність і шляхи формування // Вісник Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». 2013. № 5(19). С. 162-184.

38. Трофименко А. В., Макаров І. О. Волонтерський рух в Україні в умовах повномасштабної війни: основні тенденції розвитку // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. 2024. Вип. 40. С. 134-142.

39. Фонд «Повернись живим». Про фонд. URL: <https://savelife.in.ua/about-foundation/>

40. Хендель Н. В. Діяльність міжнародних організацій в Україні з надання допомоги населенню в умовах антитерористичної операції // Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право. Київ : К.І.С., 2014. С. 802-814.

41. Центр зайнятості Вільних людей. Проєкт підтримки працевлаштування ВПО у партнерстві з Work.ua. URL: <https://www.work.ua/news/ukraine/2239/>

42. Шевченко О. Роль місцевих НУО у формуванні гуманітарної відповіді // GRAIL: гуманітарний журнал. 2023. № 4(12).

43. Шимкевич К. О. Участь міжурядових та громадських організацій у подоланні наслідків воєнних злочинів у країнах колишньої Югославії (1991-2008

пр.). - Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2016. 298 с.

44. Ababa. A. African Union. Department of Peace and Security. African Union Journal on Post-Conflict Reconstruction and Development: Peacebuilding at Work. 2021. Vol. 1, Issue 1. 128 p.

45. Ambassa L. B. Improving Partnerships Between National and International NGOs in Africa // UN Chronicle. 2016. Vol. LIII, № 1. P. 35-37. URL: <https://www.un.org/en/chronicle/article/improving-partnerships-between-national-and-international-ngos-africa>

46. Babaud S., Ndung'u J. IfP-EW Cluster: Improving Institutional Capacity for Early Warning. Early Warning and Conflict Prevention by the EU: Learning Lessons from the 2008 Post-election Violence in Kenya. March 2012. 32 p.

47. Centre for Nonviolent Action. About us. URL: <https://nenasilje.org/en/about-us/>

48. Civil Society in Ukraine in the Context of War: Report on a Comprehensive Sociological Research / Kyiv International Institute of Sociology ; ISAR Ednannia ; Ukrainian Center for Independent Political Research ; Centre for Democracy and Rule of Law. Kyiv, 2023. 169 p.

49. Coser L. A. The Functions of Social Conflict. New York: The Free Press, 1956. 192 p.

50. Cunningham A. J. Post-conflict contexts and humanitarian organizations: the changing relationship with states // Journal of International Humanitarian Action. 2017. Vol. 2, № 7. 10 p.

51. EU Phoenix: потреби та проблеми організацій громадянського суспільства в умовах війни: аналітичний звіт / за ред. О. Герасименко. Київ : Фонд «Східна Європа», 2023. 72 с. URL: https://eef.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/EU_Phoenix_Full-report_Study-of-the-Ukrainian-civil-society.pdf

52. Fernandes A. S. E. The Role of International Organizations in Promoting Human Rights Enforcement and Global Peace: A Study on the Middle East // International Journal of Environment, Violence and Social Studies. 2025. Vol. 4, Issue

1. P. 419-432.

53. Horn International Relief and Development Organization. About us. URL: <https://www.hirido.org/about.html>

54. Humanitarian Advisory Group. Capacity-building for local NGOs in crisis regions. HAD, 2025. URL: <https://had-int.org>

55. International Committee of the Red Cross. ICRC in Syria: Year in Review 2024. URL: <https://www.icrc.org/en/report/icrc-syria-year-review-2024>

56. International Committee of the Red Cross. Syria: Attack on humanitarian convoy is an attack on humanity. 20 September 2016. URL: <https://www.icrcnewsroom.org/story/en/1573/syria-attack-on-humanitarian-convoy-is-an-attack-on-humanity>

57. Ishami Foundation. Programmes in Rwanda. URL: <https://ishamifoundation.org/programmes-in-rwanda/>

58. Judah T. Ukraine's Volunteers // The New York Review. 19 Jan. 2023.

59. Lewis D. Building «active» partnership in aid-recipient countries: lessons from a rural development project in Bangladesh // Osborne S. P. Public-private partnerships: theory and practice in international perspective. P. 252-264.

60. Liberian women act to end civil war // Global Nonviolent Action Database. 2003. URL: <https://nvdatabase.swarthmore.edu/content/liberian-women-act-end-civil-war-2003>

61. OECD. Forcibly Displaced Persons in and from Ukraine: June 2024 Update. Paris : OECD Publishing, 2024. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/06/strengthening-the-human-capital-of-forcibly-displaced-persons-in-and-from-ukraine_710d8b05/9afedf7c-en.pdf

62. RECOM Reconciliation Network. What is RECOM? URL: <https://web.archive.org/web/20211101202121/https://www.recom.link/en/sta-je-rekom/>

63. Smith G. Adapting Humanitarian Coordination: Challenges, Innovations, and Future Directions for NGO-led Mechanisms. Geneva : ICVA, 2024. 59 p.

64. Sphere Project. Sphere Handbook: Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response. 2018. 406 p.

65. Stubs P. The role of NGOs in social reconstruction in Post-Yugoslav countries // HPN. 1997. URL: <https://odihpn.org/publication/the-role-of-ngos-in-social-reconstruction-in-post-yugoslav-countries/>

66. Syrian Civil Defense (White Helmets). About Us. URL: <https://whitehelmets.org/about-us/our-history>

67. Tabletochki. Благодійний фонд допомоги онкохворим дітям. URL: <https://tabletochki.org/fond/>

68. The Nobel Peace Prize 2022. Press release. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2022/press-release/>

69. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. Syria (Syrian Arab Republic). UNOCHA. URL: <https://www.unocha.org/syrian-arab-republic>

70. World Association of Non-Governmental Organizations. NGO Directory. URL: <https://www.wango.org/resources.aspx?section=ngodir>

71. Women Now for Development. Our Work. URL: <https://women-now.org/our-history/>

72. Youth Initiative for Human Rights. About us. URL: <https://yihhr.org/about-us/>

73. Žene u crnom. Офіційний сайт жіночої антивоєнної організації. URL: <https://zeneucrnornom.org/sr/>